

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การทดลองสอนจริยศึกษาโดยการสร้างศรัทธาตามแนวพุทธวิธีนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐาน รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อ เป็นแนวทางและ เป็นข้อสนับสนุนสำหรับการวิจัย โดยจะกล่าวถึงหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. การเรียนการสอนจริยศึกษา
  - 1.1 ความหมายของจริยศึกษา
  - 1.2 รูปแบบการสอนจริยศึกษาในปัจจุบัน
  - 1.3 การจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนจริยศึกษา
2. วิธีสอนตามแนวพุทธวิธี
  - 2.1 พุทธวิธีในการสอน
  - 2.2 วิธีสอนต่าง ๆ ตามแนวพุทธวิธี
3. การสร้างศรัทธาตามแนวพุทธวิธี
  - 3.1 ความหมายและความสำคัญของศรัทธา
  - 3.2 กระบวนการสร้างศรัทธาตามแนวพุทธวิธี
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเรียนการสอนจริยศึกษา

ความหมายของ "จริยศึกษา" นั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของจริยศึกษาไว้โดยนัยต่าง ๆ กัน กล่าวคือ

วาริ ธีระจิตร (2525 : 14) ได้กล่าวถึงความหมายของจริยศึกษาว่าเป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความประพฤติดี ทั้ง กาย วาจา และใจ ส่วน มนัส รัตนดิลก ณ ภูเก็ต (2521 : 14) กล่าวว่า จริยศึกษาคือการเรียนการสอนที่มุ่งจะปลูกฝังความคิดให้ทำดี ละเว้นความชั่ว และการส่งเสริมความเข้าใจในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามวัยของผู้เรียน

นักการศึกษาอีกท่านหนึ่ง คือ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513 : 120)

ได้สรุปความหมายของจริยศึกษาว่า เป็นการศึกษาเพื่อใ้มนุษย์ดำรงและดำเนินชีวิต เพื่อตนเองและเพื่อนร่วมสังคม การสอนจริยศึกษาจึงต้องหมายความว่า การสอนให้เกิด มีคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งครูจะต้องสอนทุกหน้าที่และทุกอิริยาบถ

สุมณ อมรวิวัฒน์ (2526 : 172) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของ จริยศึกษา โดยแยกความหมายของคำ จริย หมายถึงความประพฤติ หรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ศึกษา หมายถึงการอบรม และการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น จริยศึกษา จึง เป็นกระบวนการทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยหลักการ จุดประสงค์ มโนคติ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน การวัดและประเมินผล และ การนำผลไป ใช้ปฏิบัติจริงในชีวิต ดังนั้น การสอนจริยศึกษาตามหลักการของหลักสูตรประถม ศึกษา จึงมิใช่การบอกและการท่องจำหัวข้อธรรมะแต่ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อม วัสดุอุปกรณ์ สถานการณ์ และกิจกรรมนานาประการ ที่จะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างประจักษ์แจ้งใน ธรรมนั้น ๆ และใช้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อความ เป็นมนุษย์ที่ดีได้

จากความหมายของจริยศึกษา ดังที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงนั้นจะ เห็นได้ว่า มี ขอบ เขตกว้างขวาง และอธิบายได้หลายนัย ซึ่งมีความสอดคล้องกับความ เห็นของประสาร ทองภักดี (2521 : 37) ที่ได้ นำเอาความหมายต่าง ๆ ของจริยศึกษาซึ่งแตกต่างกันออกไปตามความรู้พื้นฐานของนักวิชาการแต่ละท่าน แต่ละแขนงมากล่าวอ้าง โดยสรุปได้ดังนี้

นักวิทยาศาสตร์อาจให้ความหมายว่า จริยศึกษาคือ กฎอันดีสุขทางสังคม เพราะ เมื่อใดสังคมทำผิดกฎ เมื่อนั้นสังคมจะสับสน

นักคณิตศาสตร์ อาจให้ความหมายว่า จริยศึกษาคือ คณิตศาสตร์ชีวิตที่มีผล เป็น บวกหรือลบ โดยมองไปว่าผู้ใดมีจริยศึกษาดีชีวิตจะมีผล เป็นบวก หากจริยศึกษาเลว จะมี ผล เป็นลบ

นักการเมือง อาจให้ความหมายว่า จริยศึกษาคือระบบการปกครองชั้นในของ ชีวิต เพราะมองเห็นว่าระบบการปกครองทางการเมืองทุกระบบจะยั่งยืนหรือย้อยยับ

ก็ย่อมขึ้นอยู่กับจริยศึกษาของพล เมืองทั้งนั้น

นายแพทย์ อาจให้ความหมายว่า จริยศึกษา คือ วิชาชีวิต เพราะมองเห็นว่า จริยศึกษาคือภูมิคุ้มกันความ เลวร้ายทั้งปวง เช่นเดียวกับวิชาชีวิตที่ให้ภูมิคุ้มกันโรคภัย

แม้จะมีผู้ให้ความหมายของจริยศึกษาไว้หลายความหมาย แต่ก็อาจสรุปประเด็น ตรงกันว่า จริยศึกษา เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่วางจุดหมาย โครงสร้าง และแนวทาง ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี ทั้งทางกาย วาจา และใจตามที่สังคมยอมรับนั่นเอง

การสอนจริยศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

อาภา ถนัดช่วง (2521 : 2) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนจริยธรรม หรือศีลธรรมว่าแต่เดิมนั้น เน้นในเนื้อหาวิชาที่ว่าด้วย ประวัติศาสตร์พิธีกรรมและคำสอน ซึ่งเป็นการ เน้นความรู้ด้านเนื้อหาวิชามากกว่าการฝึกหัดในด้านปฏิบัติ ทำให้การสอน จริยธรรมไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงทำให้ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรและการสอนเสียใหม่ เพื่อให้ได้ผลทางด้านปฏิบัติมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ได้ มีการกำหนดให้มีกลุ่มสร้าง เสริมลักษณะนิสัยขึ้น เพื่อมุ่งสร้างอุปนิสัยที่ดีงามให้แก่ผู้เรียน โดยเฉพาะ โดยรวมประสบการณ์ด้านจริยศึกษา พลศึกษา ศิลปะศึกษา ดนตรี นาฏศิลป์ และ กิจกรรมสร้างนิสัย เข้าด้วยกัน

จริยศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาได้กำหนดหัวข้อธรรมะ และหลักการปฏิบัติ คนไว้ในหลักสูตรกลุ่มสร้าง เสริมลักษณะนิสัย 30 หัวข้อ และสอดแทรก เรื่องของศาสนา วัฒนธรรม และจริยธรรมไว้ในวิชาต่าง ๆ เช่น กลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่ม การงานและพื้นฐานอาชีพ ส่วนที่ไม่สามารถสอดแทรกตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ จัดเป็น เนื้อหากิจกรรมเฉพาะของจริยศึกษาชั้น หลักสูตรประถมศึกษา (2521 : 280) ได้กำหนด จุดประสงค์เฉพาะในการสอนจริยศึกษาไว้ว่า ให้สามารถควบคุมกาย วาจา ใจ อยู่ใน ขอบเขตที่ดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทั้งสามารถสร้างประโยชน์แก่ตน และ สังคมได้ ให้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และปฏิบัติได้จนเป็นนิสัย

ปัจจุบัน เริ่มมีการตื่นตัวทางด้าน การเรียนการสอนจริยศึกษาอย่างมาก มีนักการศึกษา และนักจิตวิทยาได้เสนอแนวคิด และพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรม (ชัยพร วิชาวุธ และธีระพร อุวรรณโณ 2525 : 23-41) ที่แตกต่างกันมี 4 รูปแบบคือ

1. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการกระจำนียม
2. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล
3. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการปรับพฤติกรรม
4. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการ เรียนรู้ทางสังคม

✓ การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการกระจำนียม (Value Clarification ใช้คำย่อว่า VC) ซึ่งนายราทส์ ฮาร์มิน และไซมอน (Raths, Harmin and Simon 1966 : 27-30) เชื่อว่าค่านิยม เกิดขึ้นจากขั้นตอนที่สำคัญ 3 ประการใหญ่ ๆ หรือ 7 ประการย่อยดังนี้

การเลือก	1. การเลือกโดยอิสระ 2. มีแนวทางเลือกหลายทาง 3. พิจารณาผลที่จะตามมา
การเห็นคุณค่า	4. มีความถนอม ภาคภูมิใจสิ่งที่เลือก 5. การยืนยันความคิดที่ได้ตัดสินใจ
การปฏิบัติ	6. แสดงพฤติกรรมต่อการเลือกที่ตนตัดสินใจ 7. ปฏิบัติซ้ำ ๆ

จะเห็นว่าค่านิยมที่แท้จริงจะ เกิดจากการที่บุคคลนั้นได้เลือกอย่างเสรี อิสระ ได้มีโอกาสเลือกค่านิยมจากตัวเลือกหลายตัวแล้ว ซึ่งค่านิยม ที่เลือกนั้นได้เลือกหลังจากที่ได้พิจารณาผลที่จะตามมาทีหลัง และเมื่อบุคคลได้ตัดสินใจ เลือกแล้วก็ต้องเกิดความรู้สึกถนอม ภาคภูมิใจในสิ่งที่ตัวเองเลือก มีการยืนยันความคิดที่ตัวเองได้ตัดสินใจไป หลังจากนั้นได้แสดงพฤติกรรมและยึดถือนำไปปฏิบัติซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยต่อไป

สันต์ ธรรมบำรุง (2523 : 23) มีความเห็นว่าถ้าครูจะนำกระบวนการทำให้
 กระจำงไปใช้ ครูต้องมีความพร้อมในเรื่องความรู้ความเข้าใจของกระบวนการสร้างค่านิยม
 ให้แก่เด็ก และครูต้องรู้บทบาทของตนในฐานะผู้อำนวยความสะดวก และต้องปฏิบัติได้
 ซึ่ง นาดยา ภักธแสงไทย (2525 : 14-19) มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ถ้านักเรียนได้พิจารณา
 ค่านิยมอย่างสุขุมแล้ว นักเรียนจะได้รับการส่งเสริมให้มีพัฒนาการทักษะในด้านต่าง ๆ
 ดังต่อไปนี้

การเลือก (1) เลือกอย่างอิสระ (2) แสวงหาแนวทางเลือกต่าง ๆ (3) คาด
 การณ์ผลที่จะตามมาจากแนวทางเลือกนั้น ๆ

การเห็นคุณค่า (4) พิจารณาสິงที่บุคคลเห็นคุณค่า และมีความสุขต่อการเลือก
 สิ่งนั้น (5) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการเลือกสิ่งนั้นกับผู้อื่น

การปฏิบัติ (6) ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งกับสิ่งที่ตนเลือกและเห็นคุณค่า (7)
 สร้างแบบแผนชีวิตของตนเองให้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งที่ตนเลือกและเห็นคุณค่า

การปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล

ดวงเดือน พันธมนาริน (2524 : 3) กล่าวถึงเหตุผลเชิงจริยธรรมว่าหมายถึง
 การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำ หรือ เลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใด
 อย่างไม่เห็นแก่เหตุ ผลที่จะกล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการ
 กระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่า บุคคลผู้มีจริยธรรม
 ในระดับแตกต่างกัน อาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้เสมอ และบุคคลที่มีการกระทำเหมือน
 กัน อาจมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำ และท้ายสุดระดับจริยธรรมที่แตกต่างกันได้

ผู้เสนอทฤษฎีการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning
 ใช้คำย่อว่า MR) ที่รู้จักกันแพร่หลายคือ โคลเบอร์ก (Kohlberg quoted in
 Fraenkel 1977 : 56-58) ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ รวม
 6 ชั้น ดังนี้

1. ระดับก่อนเกณฑ์สังคม (Preconventional Level)

ขั้นที่ 1 ขั้นหลบหลีกการลงโทษ (Punishment and obedience orientation) เด็กมุ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้ตนถูกลงโทษ การตัดสินใจสิ่งใดดี หรือไม่ดี ขึ้นอยู่ที่พฤติกรรมนั้น ๆ ทำไปแล้วจะโดนลงโทษหรือไม่

ขั้นที่ 2 ขั้นการอยากได้รับรางวัล (Instrumental relativist orientation) เด็กจะทำดีโดยถือความพอใจของตนเองเป็นหลัก แต่การตัดสินใจมักจะมีจุดหมายเพื่อต้องการรางวัลจากผู้อื่น ทำนองยื่นหมยยื่นแมว

2. ระดับกฎเกณฑ์สังคม (Conventional Level)

ขั้นที่ 1 ขั้นทำตามความเห็นผู้อื่น หรือขั้นอยากเป็นเด็กดี (Interpersonal concordance or good boy nice girl) เด็กจะทำดีเพื่อให้ผู้อื่นพอใจ หรือเพราะต้องการการยอมรับจากผู้อื่นหรือจากกลุ่ม

ขั้นที่ 2 ขั้นทำตามหน้าที่ (Law and order orientation) เด็กตัดสินใจการกระทำตามระเบียบของสังคม เชื่อฟัง นับถือกฎเกณฑ์ของสังคมที่มีอยู่

3. ระดับเหนือเกณฑ์ (Postconventional Level)

ขั้นที่ 1 ขั้นมีเหตุมีผลและเคารพตนเอง (Social contract legalistic orientation) การพิจารณาค่านิยมจะคำนึงถึงสิทธิเฉพาะตัวบุคคล กฎเกณฑ์ที่มีเหตุผลซึ่งยอมรับโดยคนส่วนใหญ่ การตัดสินใจจะคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

ขั้นที่ 2 ขั้นอุดมคติสากล (Universal ethical - principle orientation) เป็นขั้นการตัดสินใจเพื่ออุดมคติ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของมนุษยชน ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มของตน

ชัยพร วิชชาวุธ และ อีระพร อูวรรณโณ (2525 : 28) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าตามทฤษฎีของทฤษฎีนี้ การพัฒนาจริยธรรมไม่อาจกระทำด้วยการสอน ไม่อาจกระทำด้วยการแสดงตัวอย่างให้ดู และไม่อาจกระทำด้วยวิธีการเรียนรู้ต่าง ๆ จริยธรรมสอนกันไม่ได้

จริยธรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้น และตามระดับพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งผูกพันกับอายุ หากยังไม่ถึงวัยอันสมควร จริยธรรมบางอย่างก็จะไม่เกิด ดังนั้นกิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบิร์ต คือการอภิปรายแลกเปลี่ยนทรรศนะการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียน การอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด

การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification

ใช้คำย่อว่า BM) สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2525 : 26) ได้ให้ความหมายของการปรับพฤติกรรมไว้ว่า คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยอาศัยหลักทฤษฎีการเรียนรู้แบบการกระทำของ บี เอฟ สกินเนอร์ (B.F.Skinner) ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นที่ผลกรรมที่ตามมาหลังจากแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง การควบคุมผลกรรมของพฤติกรรมนั้นจะเป็นผลทำให้พฤติกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงไป โดยที่อาจเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ได้ แบนดูรา (Bandura 1969 : 217) ได้เสนอวิธีการปรับพฤติกรรมไว้ 2 ประการคือ

1. การเสริมแรง
2. การลงโทษ

การเสริมแรงในทางบวก แบนดูรา (Bandura 1969 : 217) ได้อธิบายไว้ว่า การกระทำใดก็ตามถ้าได้รับการเสริมแรงทางบวก จะทำให้การกระทำนั้นมีโอกาสเกิดบ่อยขึ้น ขณะเดียวกัน การลงโทษนั้น (Bandura 1973 : 297) เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ลดหรือกำจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้

พรมณี ชูทัย (2522 : 253-254) ได้เสนอหลักการปรับพฤติกรรมดังนี้คือ

1. ครูควรตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาร้างหนึ่ง ๆ ให้ชัดเจน ว่าต้องการลดพฤติกรรมใด และต้องการเพิ่มพฤติกรรมใด
2. ครูต้องรู้จักสังเกต ท้าบันทึกว่าเมื่อไรจะใช้การเสริมแรงประเภทใด
3. ติดตามผล ตรวจสอบผลที่ได้จากการทดลอง ถ้าพฤติกรรมเพิ่มขึ้นลดลงตามวัตถุประสงค์ แสดงว่าวิธีการนี้มีประสิทธิภาพ ถ้าไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ ครูต้องศึกษาเพื่อปรับปรุงแก้ไขใหม่

อย่างไรก็ตาม ถ้าครูจะนำวิธีการปรับพฤติกรรมมาใช้ให้ได้ผล ครูจะต้องนึกถึงกฎอยู่ 2 ข้อ คือต้องทำให้สม่ำเสมอ และทำให้เป็นระบบระเบียบ คือวางแผนล่วงหน้าว่าจะให้การเสริมแรงและการลงโทษอย่างไร เมื่อใด และเมื่อกำหนดแล้วต้องดำเนินการตามเงื่อนไขโดยสม่ำเสมอ มิใช่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ของครู (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต 2526 : 21)

การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning ใช้คำย่อว่า SL) แบนดูรา (Bandura 1969 : 118) กล่าวถึงขบวนการเรียนรู้ทางสังคมว่า การที่มนุษย์สังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น จัดเป็นประสบการณ์ตรงที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ และขบวนการใช้ตัวแบบ เป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้เช่นกัน ลักษณะการเลียนแบบ การเรียนรู้ด้วยการสังเกต การเทียบเคียง การลอกแบบ ล้วนเป็นวิธีที่ต้องอาศัยตัวแบบทั้งสิ้น

ณรงค์ พุทธิชีวิน (2526 : 84) ได้อธิบายการบรรลุเป้าหมายการเรียนรู้ทางสังคมตามทฤษฎีของแบนดูรานั้น มี 2 วิธีคือ

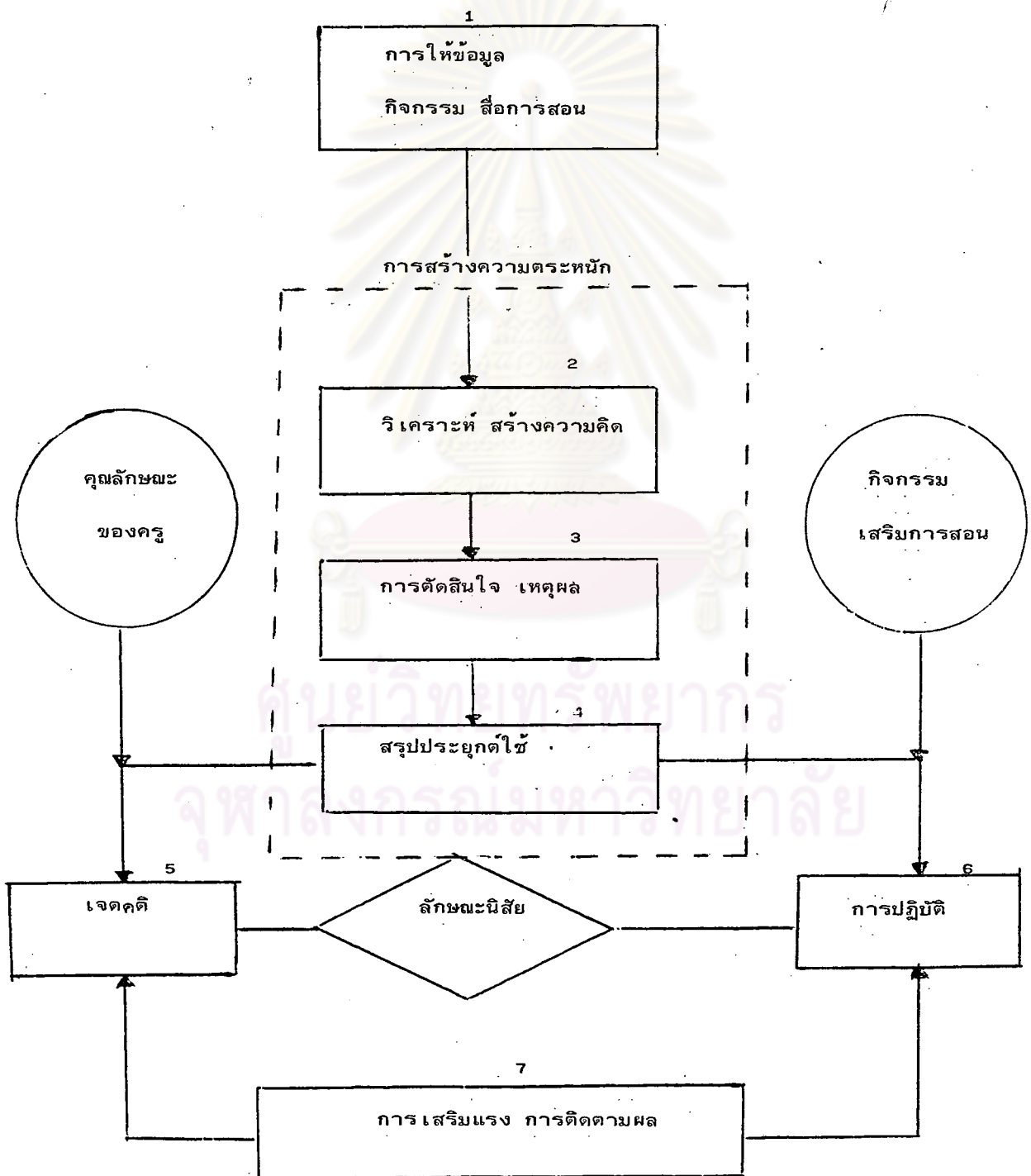
1. Observation Learning คือ การสังเกตจากสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตจริง หรือสังเกตจากบุคคลอื่น ๆ
2. Symbolic Learning คือ การเรียนรู้จากสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นคำพูด เอกสาร หรือใช้สื่อทัศนวัสดุ เช่น วิทยู โทรทัศน์ วิดีโอเทป

จากหลักการดังกล่าว การปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ครูจัดประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ครูจัดเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางสังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จริยธรรมที่มีความสอดคล้องกันทั้งประสบการณ์ตรง ตัวอย่าง และคำบอก และถ้าคำบอกมีลักษณะชี้แนะให้ผู้เรียนมองเห็นกฎเกณฑ์หรือความสัมพันธ์ต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรง และจากตัวอย่างที่ประสบด้วยแล้ว การเรียนรู้ก็จะเกิดในลักษณะที่ตรงเป้าและมีประสิทธิผลมากขึ้น (ชัยพร วิชชาวุธ 2526 : 31-32)

จากแนวคิดในการปลูกฝังจริยธรรมทั้ง 4 รูปแบบดังกล่าวแล้ว สมพงษ์ จิตระดับ (2526 : 1-8) ยังได้นำแนวคิดจากกระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา

ของสมน อมรรวิวัฒน์ มาเสนอ เป็นกระบวนการสอนจรรยาวิชาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นรูปแบบ (Model) ของการสอนที่สร้างขึ้น โดยนำแนวคิด วิธีสอนต่าง ๆ มารวบรวมและสร้าง เป็นกระบวนการสอนขึ้นใหม่ โดยมีรูปแบบของกระบวนการสอนจรรยาวิชาดังนี้

กระบวนการสอนจริยศึกษาที่ สมพงษ์ จิตระดับ ได้อธิบายขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การให้ข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ เป็นการเริ่ม บทเรียนโดยนำเข้าสู่เรื่องราวประเด็น ครูผู้สอนเองควรสร้างบรรยากาศของชั้น เรียนให้ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะรับข้อมูล

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์และสร้างความคิด เมื่อนักเรียนได้ข้อมูลจากขั้นที่ 1 แล้ว ครูเน้นและฝึกฝนให้นักเรียนรู้จักวิเคราะห์ข้อมูล สร้างเป็นความคิดของตัวเองให้เกิดขึ้น รู้จักการจัดอันดับคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ มีการอภิปรายซักถามประเด็นปัญหา แลกเปลี่ยนข้อคิด ประสบการณ์โดยครูต้องนำให้นักเรียนรู้จักคิด ให้โอกาส และเวลาอย่างพอเหมาะ

ขั้นที่ 3 การตัดสินใจ และการให้เหตุผลจากขั้นที่ 2 เมื่อนักเรียนแลกเปลี่ยนความคิด เห็นแล้ว จะมีประเด็นและข้อสรุปที่ต้อง เลือกหลายประการที่มีเหตุผลและคุณค่าแตกต่างกัน ครูผู้สอนจึงจัดกิจกรรมขั้นที่ 3 ให้นักเรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการเลือกและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

ขั้นที่ 4 การสรุปและประยุกต์ใช้ เป็นการหาข้อสรุปรวมของการเรียนรู้ทั้งหมด นักเรียนจะได้รับความคิดรวบยอดของเนื้อหา กิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน

ขั้นที่ 5 เจตคติของนักเรียน ซึ่งเกิดจากการให้ข้อมูลในขั้นที่ 1 การดำเนินตามกระบวนการให้ข้อมูลจนถึงขั้นสรุปและประยุกต์ใช้รวมทั้งคุณลักษณะของครู แบบอย่างของคุณธรรม และการปฏิบัติตนของครูต่อนักเรียน

ขั้นที่ 6 การปฏิบัติจริงของนักเรียน ซึ่งครูจะส่งเสริมได้โดยการให้ปฏิบัติจริงในห้องเรียน หรือการจัดกิจกรรม เสริมหลักสูตรรวมทั้งการจัดกิจกรรม เสริมตนเอง

ขั้นที่ 7 การเสริมแรงและติดตามผล ซึ่งครูสามารถใช้ได้ทุกขั้นตอนนั้น สำหรับในขั้นที่ 7 มุ่งส่งเสริมในรูปแบบของการปรับพฤติกรรม เป็นหลัก

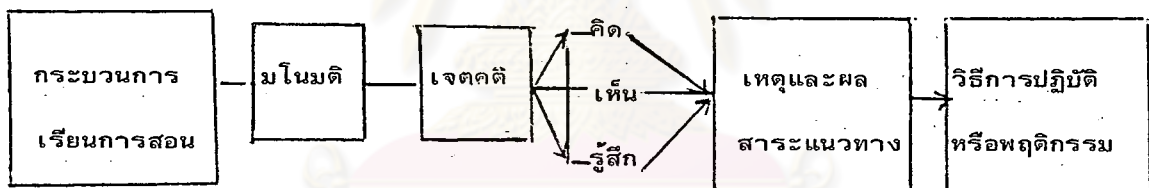
จากรูปแบบการสอนดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า ครูผู้สอนต้องตระหนักในการส่งเสริมทางด้านความคิดของผู้เรียนให้มาก ซึ่งความคิดจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการ

สอนให้เกิดความคิดได้แก่ ความคิดรวบยอด หรือมโนคติ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ ดังนั้น การสอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรม จึงเป็นรูปแบบการสอนที่ผู้วิจัยนำมาเสนอวิธีหนึ่ง

การสอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรม

สุนน อมรวิวัฒน์ (2526 : 193-197) ได้ให้ข้อ เสนอ เกี่ยวกับหลักการสอน เพื่อ สร้างมโนคติทางศีลธรรม ไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชาการสอนกลุ่มสร้าง เสริมลักษณะนิสัย ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ซึ่งผู้วิจัยนำมากล่าวอ้างดังนี้

การสอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรมนั้น สุนน อมรวิวัฒน์ มีพื้นฐาน เกี่ยวกับ ความ เชื่อว่า ถ้าครูจรรยาศึกษาสามารถสร้างมโนคติทางศีลธรรมแก่นัก เรียนได้ดีแล้ว ย่อมทำ ให้นัก เรียนมี เจตคติที่ถูกต้อง ในการปฏิบัติตามหลักธรรมของศีลธรรมได้ ตามแผนภาพดังนี้

แผนภาพแสดงความต่อเนื่องของการสอน เพื่อสร้างมโนคติกับการปฏิบัติ

(สุนน อมรวิวัฒน์ 2526 : 194)

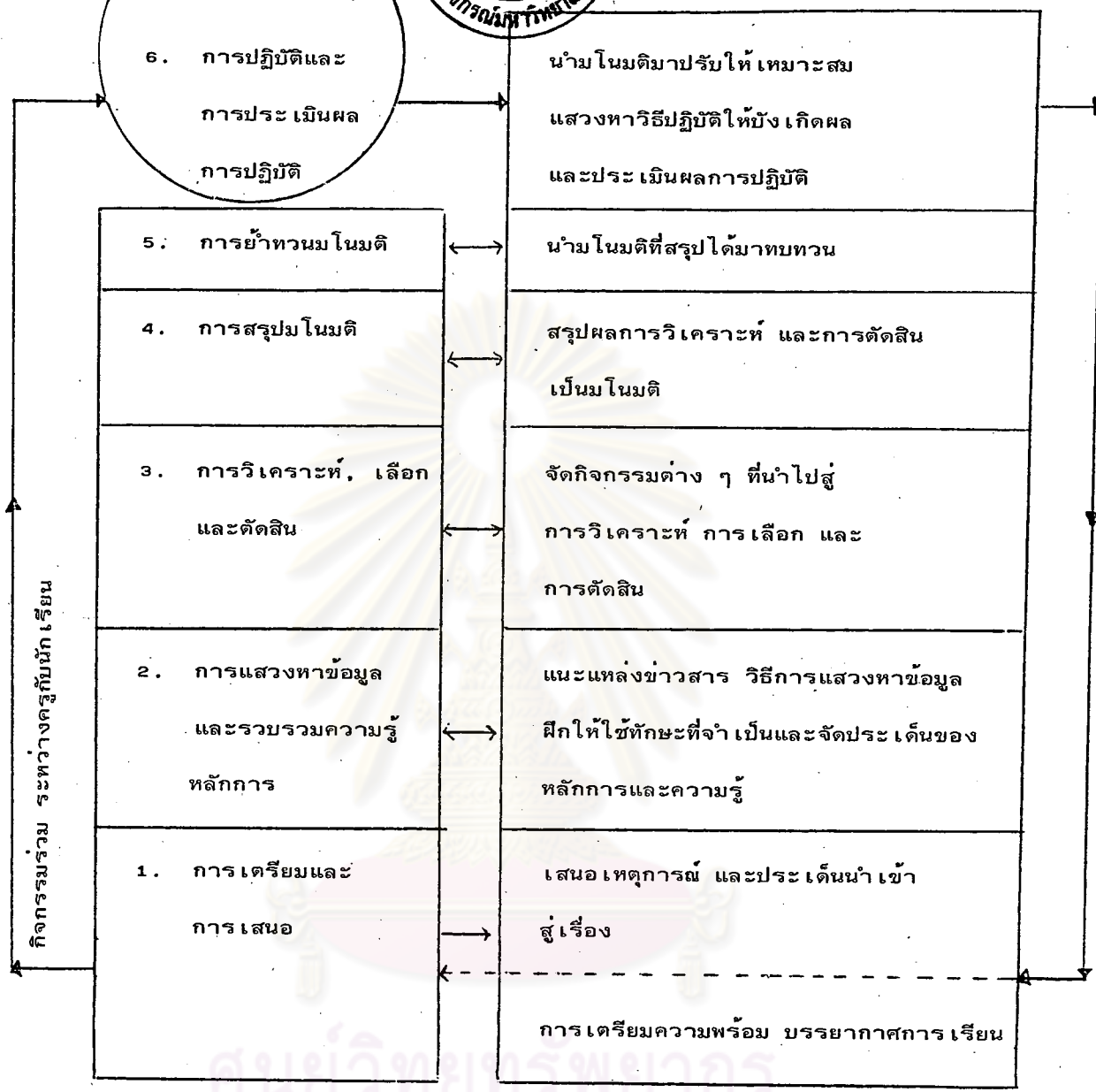
ความหมายของมโนคติ สุนน อมรวิวัฒน์ (2526 : 194) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า คือความคิดและความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากการรับรู้และประสบการณ์ทำให้บุคคลสามารถใช้เหตุผล มาจำแนกสัมพันธ์ และรวบรวม ;สรุป เป็นรูปลักษณ์ของสาระและแนวทางของการปฏิบัติรวมถึงการรู้สึกอันจัก เกิดจากการปฏิบัตินั้น มโนคติ เป็นพื้นฐานของเจตคติ และนำไปสู่พฤติกรรมของบุคคล

มโนคติมีบทบาทสำคัญในการคิดและการวิเคราะห์เหตุและผล ซึ่งมโนคติทางศีลธรรมจะ เกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติดังนี้

1. ผู้เรียนได้ผ่าน พบ เผชิญ และสัมผัส กับ เหตุการณ์ สถานการณ์สิ่งของและบุคคลนั้น ๆ ได้เห็นรูป ตมกลิ่น ยินเสียง ชิมรสและสัมผัส ได้มีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ต่อกันจนเกิดเป็นประสบการณ์ความเห็น ความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งนั้น
2. ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ดังกล่าวมาพิจารณา เปรียบ เทียบกับประสบการณ์เดิม และพิจารณาความเหมือน ความแตกต่างขององค์ประกอบของสิ่งนั้น
3. ผู้เรียนสามารถจำแนก แยกประเภท ของสิ่งนั้น จนจัดเป็นหมู่พวกได้ และสามารถนำสาระสำคัญของคุณสมบัติของสิ่งนั้น มาสัมพันธ์กันอย่างต่อ เนื่อง
4. ผู้เรียนสามารถสรุปสาระ และแก่นแท้ของความคิด เกี่ยวกับสิ่งนั้นมารวมเป็นรูปลักษณะ ความหมายสำคัญ การกระทำ วิธีการ และผลอันจักเป็นประโยชน์หรือโทษของสิ่งนั้น เป็นการสรุปรวมที่ทำให้เกิดมโนคติขึ้น

จากข้อปฏิบัติ 4 ข้อดังกล่าว สมณ อมรวิวัฒน์ ได้เสนอกระบวนการสอน เพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรมในการสอนจริยศึกษาดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระบวนการสอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรมในการสอนจริยศึกษาของ

สุมน อมรวิวัฒน์

จากกระบวนการสอนดังกล่าว สุนน อมรวิวัฒน์ ได้นำขั้นตอนของกระบวนการ
เผชิญสถานการณ์ และแก้ปัญหา ที่ได้กล่าวไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชาการสอนกลุ่มสร้าง
เสริมประสบการณ์ชีวิต ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มาจัดเป็นขั้นตอนกระบวนการ
สอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรม (ซึ่งมี 4 ขั้นตอน) กล่าวคือ

1. การรวบรวมข่าวสาร ความรู้ และหลักการ
2. การประเมินค่า
3. การเลือกและตัดสินใจ
4. การปฏิบัติ

ในเรื่องของกระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา ของสุนน อมรวิวัฒน์
(2526 : 21-29) กล่าวสรุปได้ว่า การรวบรวม ข่าวสาร ความรู้ และหลักการที่ต้น
บุคคลจะต้องเป็นผู้ฟังมาก อ่านมาก ดูมาก ศึกษาค้นคว้ามาก เมื่อได้ข่าวสารมาแล้ว ต้อง
รู้จักกลั่นกรองข่าวสารด้วยปัญญาก่อนจะเชื่อข่าวสารนั้น ซึ่งในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์
(พระราชครูมณี 2524 : 197-198) ได้อธิบายหลักความเชื่อ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน
กาลามสูตรเกี่ยวกับความเชื่อ ว่า อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าถือเอาหรือ
เชื่อจากการสืบ ๆ กันมา จากการตื่นข่าวลือ จากการอ้างตำรา อย่าปลงใจเชื่อเพราะ
ตรรก เพราะการอนุมาน เพราะการคิดตรงตามแนวเหตุผล หรืออย่าปลงใจเชื่อ เพราะ
เข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ หรืออย่าเชื่อเพราะ
ถือว่าเป็นครูของเรา

เมื่อรวบรวมข่าวสาร ความรู้ และหลักการได้แล้ว ต้องรู้จักนำมาสรุปประเด็น
และประเมินค่าว่าอย่างไร ถูก ดี เหมาะสม และเกิดประโยชน์มากที่สุด โดยพิจารณา
ดูจากเวลาว่าประโยชน์นั้นจะเกิดขึ้นที่ รวดเร็ว เวลานาน หรืออนาคต ซึ่งคนทั่วไปมัก
ตัดสินใจจากการกระทำว่า ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีดำรง
ชีวิต และกฎหมาย

การเลือกและการตัดสินใจ ซึ่งเมื่อบุคคลมีการประเมินค่าตามเกณฑ์ที่เหมาะสม
จะทำให้สามารถคิด และคาดถึงผลดี ผลเสีย ในการตัดสินใจและทำให้สามารถกำหนด

ทางเลือกและทางออกของสถานการณ์ได้

ในการปฏิบัติ พื้นฐานการปฏิบัติต้องคำนึงถึงหลักของสัปปุริสธรรม 7 ประการ ที่ปฏิบัติตามหลักการ กฎเกณฑ์ และคิดถึงเหตุ คิดถึงผล ปฏิบัติสอดคล้องกับความสามารถ ของตน ยึดหลักความพอดี เหมาะสมกับ เวลา ชุมชนและสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่าง บุคคล

กระบวนการสอนเพื่อสร้างมโนคติทางศีลธรรม เป็นกระบวนการที่ครูและนักเรียน ได้ร่วมกันทำกิจกรรมการเรียนรู้การสอนตามขั้นตอนดังนี้ (สุนน อมรวิวัฒน์ 2526 : 196-187)

ก. กิจกรรมเข้าสู่สู่มโนคติ

1. การเตรียม ใจความสนใจ และเสนอประเด็น

การเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี การสร้างบรรยากาศในห้องเรียน และการสร้างศรัทธาให้เกิดในตัวผู้เรียนนั้นมีความสำคัญ ครูจึงควรจัดสภาพของห้องเรียน ให้สงบ และสร้างบรรยากาศที่จะสร้างความสนใจของนักเรียน เตรียมนักเรียนให้พร้อมที่จะเรียนแล้วเสนอเหตุการณ์ สถานการณ์จากความเป็นจริง หรือจากตัวนักเรียนเอง จัดเป็นประเด็นปัญหา ประเด็นขัดแย้ง รวมทั้งมีการเสนอตัวอย่างเพื่อขยายประเด็นนั้น ๆ ให้เด่นชัด

2. การแสวงหาข้อมูล และรวบรวมความรู้ หลักการ

เมื่อได้มีประเด็นที่ชัดเจนแล้ว ครูและนักเรียนจะทำกิจกรรมดังนี้

- 2.1 การแนะนำแหล่งข้อมูลทั้งที่มีอยู่ภายใน และภายนอกโรงเรียน
- 2.2 การแสวงหาและรวบรวมข้อมูลจากบุคคล สิ่งพิมพ์ และสื่อต่าง ๆ
- 2.3 การใช้ทักษะที่จำเป็นการแสวงหาข้อมูลและความรู้ เช่น ทักษะ

ภาษา (อ่าน-พูด-เขียน-ฟัง) ทักษะทางคณิตศาสตร์ ทักษะทางวิทยาศาสตร์ (การค้นคว้าทดลอง ฯลฯ) และทักษะทางสังคม เป็นต้น

2.4 การประมวลและการจัดหมวดหมู่ของประเด็นข้อมูล หลักการและความรู้

ข. กิจกรรมขั้นสร้างมโนคติ

3. การวิเคราะห์ เลือก และตัดสิน

เมื่อครูและนักเรียนได้ร่วมกันทำกิจกรรมจนสามารถประมวลข้อมูล และจัดหมวดหมู่ของประเด็นต่าง ๆ ได้แล้ว ต่อไปครูและนักเรียนจะร่วมกันทำกิจกรรมที่นำไปสู่การวิเคราะห์ เลือก และตัดสิน เช่น กิจกรรมสถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ การอ่านและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ การเล่นเกม การบรรยาย และอภิปราย การฟังวิทยากร การทดลองปฏิบัติ การใช้เกมแทรกในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น แล้วใช้หัวข้อหลักธรรม มาวิเคราะห์ผลของกิจกรรมเหล่านั้น โดยการจำแนก เปรียบเทียบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคุณสมบัติ ประโยชน์และโทษของสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้นตาม เหตุและผล

4. การสรุปมโนคติ

หลังจากที่ได้ทำการวิเคราะห์ เลือก และตัดสินลักษณะเฉพาะ ความสัมพันธ์ และเหตุผลของสิ่งและการกระทำต่าง ๆ แล้ว ครูและนักเรียนจะสรุปผลการวิเคราะห์นั้นเป็นมโนคติ โดยสรุปตาม

- 4.1 รูปลักษณ์
- 4.2 คุณสมบัติ
- 4.3 ความหมายและสาระสำคัญ
- 4.4 เหตุและผลอัน เป็นคุณและเป็นโทษ

5. การย้าทวนมโนคติ กิจกรรมย้าทวนมโนคติ จะทำให้นักเรียนได้มีความเข้าใจ มั่นใจ และพิสูจนการสรุปมโนคติได้ดียิ่งขึ้น โดยการนำมโนคติที่สรุปได้มาจัดตั้งนี้

- 5.1 เชื่อมโยงกับมโนคติอื่นที่นักเรียนมีอยู่เดิม ซึ่งอาจสอดคล้องหรืออาจขัดแย้งกัน
- 5.2 คิดหาเหตุผล และยกตัวอย่างตามประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่
- 5.3 นักเรียนมีโอกาสแสดงเจตคติ และการปฏิบัติตนตามมโนคติที่

เกิดขึ้น

ค. กิจกรรมชั้นปฏิบัติและการประเมินผล การสร้างมโนคติที่ถูกต้องให้แก่ นักเรียนนั้นจะไม่บังเกิดผลตามจุดประสงค์ของการสอนจริยศึกษา หากมิได้มีขั้นตอนที่ เราและจงใจให้นักเรียนนำไปปฏิบัติสิ่งที่ครูและนักเรียนจะทำได้ก็คือ ทดลองปฏิบัติจริง ในชั้นเรียน หรือติดต่อกับผู้ปกครอง เพื่อทราบถึงการปฏิบัติจริงที่บ้าน การสอนจริยศึกษา จึงมิได้สิ้นสุดลง เพียงในคาบ เวลาของจริยศึกษาเท่านั้น หากแต่ขยายครอบคลุมไปตลอด เวลาที่นักเรียนปฏิบัติตนที่โรงเรียน ที่บ้าน และในชุมชน

6. การนำมโนคติไปปฏิบัติจริงนั้น นักเรียนต้องกระทำดังนี้

6.1 ปรับมโนคติให้สอดคล้องกับบุคคล กาลเทศะ และเหตุการณ์ใน ชีวิตจริง เพื่อการมีเจตคติที่ถูกต้อง

6.2 แสวงหาวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมหลาย ๆ วิธี

6.3 ปฏิบัติให้เกิดผลดี

6.4 ประเมินผลการปฏิบัติตามมโนคตินั้น โดยที่นักเรียนต้องฝึกวิเคราะห์ และประเมินตนเอง เป็นวิธีวัดการปฏิบัติตนได้ดีที่สุด นอกเหนือไปจากประเมิน การปฏิบัติ ตนที่ผู้อื่น เป็นผู้ประเมิน

การประเมินผลการปฏิบัติ ช่วยให้นักเรียนสามารถแก้ไขปรับปรุงตนเองได้ และนำไปสู่ความพร้อมที่จะรับมโนคติทางศีลธรรมข้ออื่น ๆ ต่อไป

การจัดกิจกรรมในการสอนจริยศึกษา

หน่วยศึกษานิเทศก์ กระทรวงศึกษาธิการ (2524 : 16-20) ม.ร.ว.สุรธวัช ศรีธวัช (2521 : 40) และ ชำ เลื่อง วุฒิจันทร์ (2524 : 144-148) ได้เสนอแนวคิด เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจริยศึกษาไว้ ซึ่งสามารถนำมาสรุปได้ดังนี้คือ

1. การเล่านิทาน เปรียบเทียบ
2. การสนทนาซักถาม
3. การเล่าเรื่องจากประสบการณ์

4. การวิเคราะห์ข่าว และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นพิเศษ
5. การแสดงบทบาทสมมติ
6. การฝึกหัดภาคปฏิบัติ
7. การจัดประดับตกแต่งห้องเรียน
8. การอภิปราย
9. การทำงานกลุ่ม
10. การแสดงละคร (ใบ้)
11. การเล่นหุ่น
12. การสร้างสถานการณ์จำลอง
13. การอภิปรายจากตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริง
14. การสอนแบบบรรยายหรือปาฐกถา
15. วิธีสอนแบบแก้ปัญหา
16. วิธีสอนแบบโต้วาที

สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2521 : 19-22) ได้เสนอกลวิธีสอนที่แตกต่างจากข้าง-

ต้นดังนี้

1. ให้นักเรียนออกมาพูดหน้าชั้น เล่าเรื่องที่ได้พบเห็น วิธีแก้ปัญหา สรุป

และวิเคราะห์ได้

2. การจัดนิทรรศการ
3. ประกวดคำประพันธ์เกี่ยวกับศาสนา
4. เขียนการ์ตูน
5. ทำวารสาร
6. นักเรียนพูดสารภาพผิด พยายามแก้ไขตนเอง
7. ทำโปสเตอร์ธรรมะ
8. ฉายสไลด์ ภาพยนตร์ เทป เกี่ยวกับธรรมะ
9. สอนด้วยอุปกรณ์

จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษา สามารถจัดได้หลายรูปแบบซึ่ง เป็นหน้าที่ของครูผู้สอนว่าจะสามารถเลือกกิจกรรมให้เหมาะสมกับเนื้อหา วัตถุประสงค์ ตลอดจน ความเหมาะสมกับวัยต่าง ๆ ของนักเรียนได้มากน้อยเพียงใด

วิธีสอนตามแนวพุทธวิธี

พุทธวิธีในการสอน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 12) ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าหากเราลองนึกถึงภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชมพูทวีปสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาเพียง 45 ปี ในการวางรากฐานมั่นคงสั่งสอนอบรมและขยายพุทธอาณาจักรได้กว้างไกลไพศาลพระธรรมที่ได้ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองนั้น เป็นหลัก เป็นปรัชญา เป็นแก่นสารอันลึกซึ้งยิ่ง เหตุใดพระองค์จึงทรงสามารถเทศนาสั่งสอนให้คนทุกชนชั้น วรรณะ คนนอกศาสนา นักบวชอื่น ๆ ได้ละจากทิวังปวงของตน หันมาเลื่อมใส เข้าใจและปฏิบัติธรรมของศาสนาพุทธอย่างสิ้นเชิง พุทธวิธีสอนจึง เป็น เรื่องที่ครูในปัจจุบันน่าจะสนใจศึกษา

วสิน อินทสระ (2526 : 15-21) ได้ให้ความหมายของพุทธวิธีสอนว่า หมายถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือ บุคคลทั่วไป ซึ่งจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้ามี 3 อย่างคือ

1. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงสอน เพื่อให้ทรงแสดงธรรมอย่างมี เหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง
3. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลการปฏิบัติ ตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัครธรรม สามารถปลุกฝังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ทรงสรรเสริญอุทิศสาธุการ (คำสอนที่อัครธรรม) ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุด

การสอนดังกล่าว การศึกษาตามหลักพุทธศาสนาจึงประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ซึ่ง แสง จันทรงาม (2526 : 35-36) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. ปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องสำคัญ 4 เรื่อง คือ เรื่องของโลกและจักรวาล (ภพภูมิต่าง ๆ) เรื่องของชีวิตว่าชีวิตคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้างต่างจากสัตว์อื่นอย่างไร เรื่องของเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และเรื่องทางปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้น

2. ปฏิบัติ หมายถึง การตัดกาย วาจา ใจ ของตนตามหลักการเท่าที่ได้ศึกษาแล้วโดยพิสดาร ได้แก่ การสร้างมรรค มงคล 8 ให้เกิดขึ้นในตนโดยย่อได้แก่ การตัดกายวาจาด้วยศีลตัดจิตใจ ด้วยสมาธิและปัญญา

3. ปฏิเวธ หมายถึง ความรู้ระดับสูงที่เกิดขึ้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นในตัวผู้รู้

อาศัยหลักการสอนดังกล่าว พระองค์ได้กำหนด "อาการวิธีสอน" ไว้ 4 อย่าง คือ (ประสาร ทองภักดี 2526 : 60)

1. สันติสนา สอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเหมือนตาเห็น
2. สมาปนาชักชวนให้ปฏิบัติตาม
3. สมุดเตชนา ระวังให้ผู้ฟังให้มีความกล้าหาญในการปฏิบัติตามนั้น
4. สัมปหังสนา ให้ผู้ฟังมีความร่าเริงแจ่มใส เข้มแข็งในการฟัง และปฏิบัติตาม

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะสอนให้ได้ผลต่อผู้ฟังโดยสมบูรณ์เช่นนี้ ต้องใช้ศิลปะในการสอนสูงมาก และพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ศิลปะวิธีทั้ง 4 นี้ในการสอนทุกครั้ง โดยพระองค์ทรงใช้พระสุรเสียงที่จูงใจให้ผู้ฟังเลื่อมใสติดตาม ทรงมีพระสุรเสียงก้อง เปล่งจากพระโอษฐ์ ประกอบด้วยองค์ 8 ประการคือ มีน้ำเสียงสละสลวย ฟังรู้ได้ชัดเจน ไพเราะชวนฟัง มีน้ำเสียงเหมาะแก่สัทประสาทฟังง่าย กลมกล่อม น้ำเสียงไม่พร่ากระจาย พระสุรเสียงลึกลับใจผู้ฟัง และกังวานไม่แหบเครือ (สุวรรณ เพชรนิล 2525 : 158)

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้สอนพุทธสาวกนั้น มีอยู่หลายวิธีด้วยกัน สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2521 : 11-17) สรุปว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็น "พระบรมครู"

มีวิธีสอนมากมาย กล่าวคือ สอนโดยทำตัวอย่างให้ดู สอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน สอนโดยใช้วาจา ยกย่ำถ้อยคำสำนวนสอนโดยวิธีซักถาม วิธี เปรียบเทียบและยกตัวอย่างประวัติศาสตร์ขึ้นมา เชื่อมโยง

ประกาศ ทอภกต (2526 : 61) ได้กล่าวถึงกลวิธีการสอนตามแนวพุทธ-ศาสตร์ อาจแยกได้ 8 วิธี คือ รู้จักบุคคลที่จะสอน สอนโดยเลือกเรื่องสอนให้เหมาะกับบุคคล สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปหาสิ่งที่เห็นได้ยาก สอนจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ สอนโดยการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย สอนด้วยอุปกรณ์การสอน และสอนโดยการทำตัวอย่างให้ดู

นพตล เจนอักษร (2526 : 51-68) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสรุปวิธีสอนของพระพุทธเจ้าได้ 7 วิธี และเทคนิคการสอนมี 10 วิธี

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 7 วิธี ได้แก่ วิธีสอนโดยบรรยาย วิธีซักถาม และสนทนาโต้ตอบ สอนโดยสาธิต สอนแบบแก้ปัญหา หรือวิธีสอนตามขั้นของอริยสัจ 4 วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนหาคำตอบเอง วิธีสอนแบบอุปนัย และวิธีสอนแบบอนุนัย

เทคนิคการสอนของพระพุทธองค์ทั้ง 10 วิธี ได้แก่ การใช้ภาษาง่าย ๆ การใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในภูมิประเทศ เป็นอุปกรณ์การสอน สอนโดยตีความหมาย การใช้คำจำกัดความ การยกตัวอย่าง อุปมาอุปไมย การใช้อารมณ์ขัน การพูดตักใจเพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดสติก่อนจะได้มีสมาธิและปัญญาได้ การใช้วาจาว่ากล่าวตักเตือน การตอบปัญหา และการใช้ปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบ

ป.ป.อ (2514 : 11-12, 2514, 6-14) ได้กล่าวถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่างคือ แบบธรรมสากัจฉา หรือ สนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา และแบบวางกฎข้อบังคับ โดยมีกลวิธีสอนที่ประกอบด้วย การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยอุปมา การใช้อุปกรณ์การสอน การทำเป็นตัวอย่าง สอนโดยการเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ มีอุปมาเลือก

คนและการปฏิบัติรายบุคคล รู้จักจังหวะและโอกาส มีความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ มีการ
ลงโทษและให้รางวัล รวมทั้งกลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523 : 12-16) ได้สรุปหลักการสอนทั่วไปของพระพุทธเจ้า
ไว้ดังนี้

1. สอนจากสิ่งที่ผู้เรียนรู้หรือ เข้าใจอยู่แล้วไปสู่สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ
2. สอนตามลำดับขั้น เริ่มจากง่าย ๆ ไปหายาก ลุ่มลึก ชับซ้อนตามลำดับ

ความสัมพันธ์ของเนื้อหา

3. สอนให้เหมาะกับความแตกต่างระหว่างบุคคลที่สอน
4. สอนเท่าที่จำเป็นและ เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน
5. สอนตรงตามจุดมุ่งหมาย ตรงเนื้อหา ไม่วกวน ไม่ออกนอกเรื่อง ไม่

กระทบกระเทือนผู้อื่น

6. สอนโดยใช้หลักจิตวิทยา ให้เรียนโดยผ่านประสบการณ์หลาย ๆ อย่าง

ในเนื้อหาเดียว เพื่อ เกิดมโนทัศน์ที่ตรงกัน

7. สอนอย่างมีเหตุผล เป็นจริง
8. สอนด้วยความ เคารพและตั้งใจจริงในการสอนทุกครั้ง
9. สอนโดยสร้างบรรยากาศในการ เรียนให้ปลอดโปร่ง ไม่ตึงเครียด
10. สอนโดยเริ่มจากสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ อยากรู้ อยากราบ
11. สอนโดยใช้ภาษา คำพูดที่ผู้เรียนใช้และ เข้าใจดีอยู่แล้ว

12. สอนโดย เลือกคนและปฏิบัติรายบุคคล
13. สอนโดยรู้จัก เลือกจังหวะและโอกาส

14. มีความยืดหยุ่นในกลวิธีสอน

15. มีการ เสริมแรง และลงโทษ

16. ใช้กลวิธีต่าง ๆ ประกอบการสอนตามความเหมาะสม

17. ต้องรู้จักผู้เรียนดี

18. สอนโดยให้ความสำคัญแก่ผู้นำกลุ่ม เพราะถ้าผู้นำเข้าใจ เลื่อมใส ศรัทธา

ตัวผู้นำนั้นจะช่วยสนับสนุนการสอนของผู้สอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

19. สอนโดย เลือกทั้ง เนื้อหาและวิธีสอนให้ เหมาะแก่ผู้เรียน
20. สอนโดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนมากที่สุด
21. สอนโดยใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ชวนฟัง ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ และเข้าใจง่าย
22. สอนโดยหวังประโยชน์ต่อผู้เรียน เป็นสำคัญ

จากเทคนิคการสอนดังกล่าวแล้ว ชัยวัฒน์ อัดพิณ (2525 : 79) ได้สรุปเทคนิคการสอนไว้ เพื่อให้ผู้ทำหน้าที่สอนสามารถนำไปปฏิบัติ เป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนได้ดังนี้

1. การยกตัวอย่างประกอบให้เข้าใจง่าย
2. ใช้การเปรียบเทียบให้เห็นประเด็นนั้น ๆ ได้ชัดเจน
3. ใช้อุปกรณ์การสอนหรือกิจกรรมร่วมให้เกิดการเรียนรู้
4. ทำตนเองเป็นตัวอย่างให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ตาม
5. ใช้หลัก เล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่
6. ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ศึกษา และการปฏิบัติรายบุคคล
7. รู้จังหวะโอกาสและความเหมาะสมในการสอน แต่ละประเด็นในแต่ละกรณี
8. ใช้วิธีการชมเชยให้รางวัล และลงโทษ
9. ใช้หลักวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้เหมาะกับปัญหานั้น ๆ

จากเทคนิคและวิธีการสอนดังกล่าว ปัจจุบันได้มีนักวิชาการหลายท่านสนับสนุนให้ยึดถือศาสนาพุทธ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา (กิติมา ปรีดีดิลก 2520 : 120-121) ซึ่งสามารถสรุปวิธีสอนตามแนวพุทธวิธี ได้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย
2. วิธีสอนแบบไตรสิกขา
3. วิธีสอนแบบธรรมสาส์น

4. วิธีสอนแบบปัจเจกวิชา
5. วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ
6. วิธีสอนแบบเบญจขันธ์
7. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์

1. วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2524 : 49) กล่าวว่าวิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย คือวิธีสอนโดยการบรรยาย เนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์ หรือสิ่งของให้ผู้เรียนเข้าใจ และมองเห็นภาพเกิดมโนทัศน์ ง่ายชัดเจนและสมจริง โดยบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรม หรือ เรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนจะเข้าใจ และมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ในการ เปรียบ เทียบอุปมาอุปไมย จะต้อง เลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบ เทียบอุปมาอุปไมยที่ชัดเจน และตรงกับ เนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้น ๆ มากที่สุด

2. วิธีสอนแบบไตรสิกขา

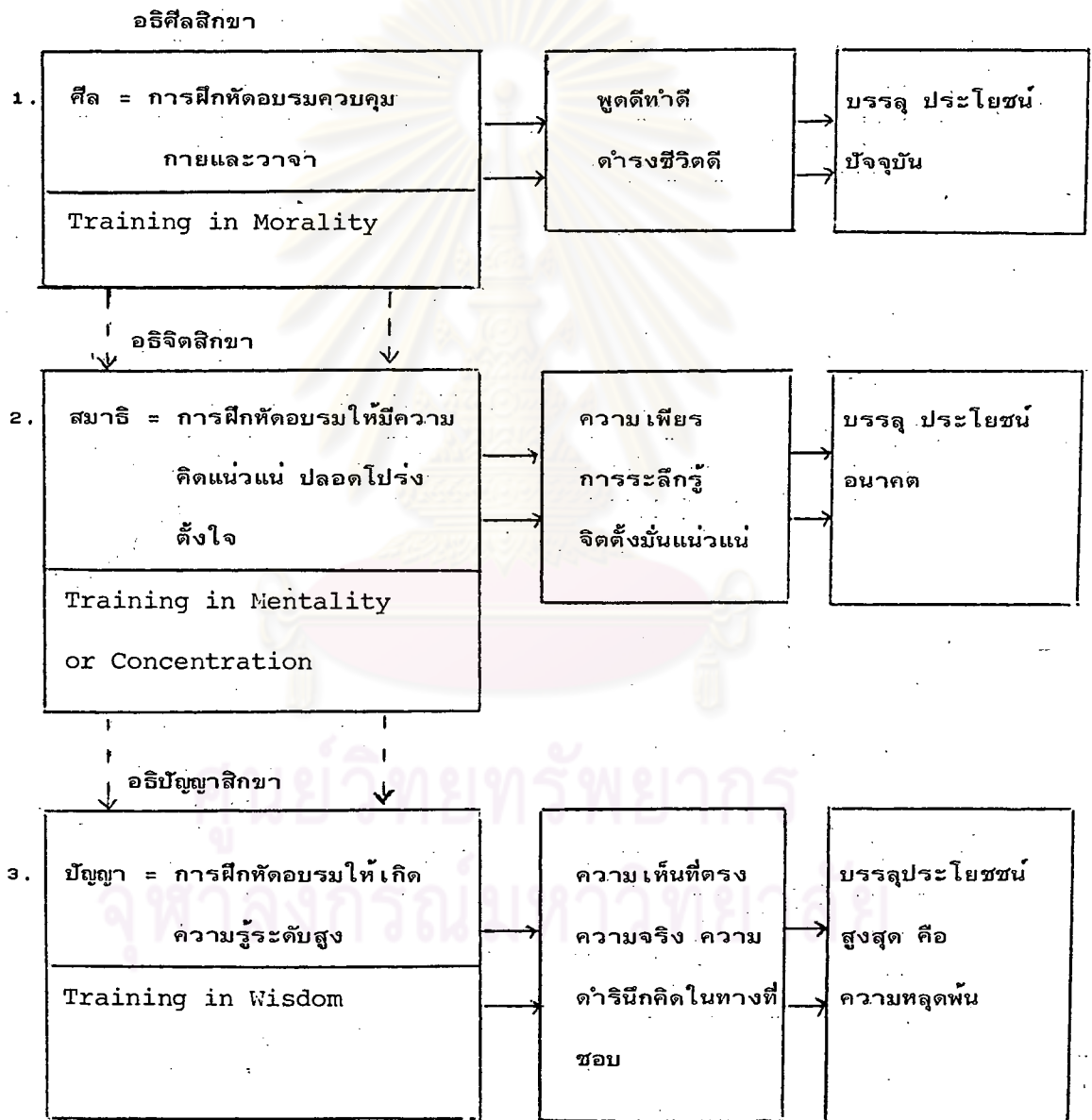
สุนน อมรวิวัฒน์ (2513 : 47-48) กล่าวถึงวิธีสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นวิธีสอนโดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้นดังนี้

1. ขั้นศีล : ควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจา ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย เป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน
2. ขั้นสมาธิ : ผู้เรียนรวมจิตใจ ความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ
3. ขั้นปัญญา : ขั้นผู้เรียนใช้สมาธิ พลัง ความมีจิตใจแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา ญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตาม เป็นจริง

วิธีสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากกำลังใจแน่วแน่ (สมาธิ) คนจะมีความคิดแน่วแน่ก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ อยู่ในระเบียบวินัย

(มีศีล) เมื่อทางกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ก็จะช่วยให้กำลังความคิดคมกล้า เกิดปัญญารู้แจ้ง (ปัญญา)

กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขา (สมณ อมรวิวัฒน์ 2526 : 3) (Three principles of teaching - learning process)

3. วิธีสอนแบบธรรมสาส์น

สมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 20) ได้กล่าวถึงวิธีสอนนี้ว่า เป็นวิธีสอนโดยที่ผู้เรียนและผู้สอนสนทนา พูดคุย อภิปราย แสดงความคิดเห็นโต้ตอบทางวิชาการ (ธรรมะ) เกี่ยวกับเรื่องที่เรียนต่อกันและกัน ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2524 : 21) เสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า เป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีพื้นความรู้ในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้ดีกับผู้เรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม โต้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร

4. วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา

วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนามีปรากฏในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง (2515 : 4 : 25-27) ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนันตลักขณสูตร ซึ่งทรงตรัสความเห็นของพระปัญจวัคคีย์นั้น เป็นลักษณะของการถาม-ตอบ เป็นวิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา ซึ่งประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523 : 54) ได้อธิบายวิธีสอนนี้ว่า คือวิธีสอนโดยถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ หรือผู้เรียนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ ในการถาม-ตอบ ผู้สอนอาจจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นเร้าหรือส่งเสริมให้ผู้เรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

5. วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ

สาโรช นวัตรี (2526 : 16-17) ได้อธิบายวิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาหรือขั้นทุกข์

ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

2. ขั้นตั้งสมมติฐานหรือขั้นสมุททัย

ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมา กล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง

ข. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้น จะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอ หรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น

ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่า ในการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะกระทำอะไรได้บ้าง คือให้กำหนดสิ่งที่กระทำนี้ เป็นข้อ ๆ ไป

3. ขั้นการทดลอง และ เก็บข้อมูลหรือขั้นนิโรธ

ก. ขั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำ หรือทำการทดลอง ด้วยตนเองตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ว่ากระทำกัน ดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค

ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่าง หรือที่เรียกว่าข้อมูลไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล หรือขั้นมรรคผล

ก. จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลาย ๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บางประการ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้ว เหล่านี้ หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นับที่กไว้ในขั้น 3 ข้อ ข. นั้น จนแจ่มแจ้งว่า ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ

ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริงต่อไปก็ให้สรุป การกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ และให้ลงมือกระทำ หรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

6. วิธีสอนแบบ เบญจขันธ์

เปรี๊ยะ กุมท (2526 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้เสนอวิธีการสอนตามแนวพุทธวิธี เรียกว่าการสอนแบบ เบญจขันธ์มี 5 ขั้นตอน โดยยึดมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังนี้

1. ขั้นกำหนด และ เสนอสิ่ง เร้า (ขั้นรูป) ครูกำหนดสิ่งเร้า

2. **ขั้นการรับรู้ (ขั้นเวทนา)** ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนได้สัมผัสอย่างถูกต้อง

3. **ขั้นวิเคราะห์ สังเคราะห์การรับรู้ (ขั้นสัญญา)** ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนคิดแยกแยะว่า มีอะไรเกิดขึ้น อะไรเป็นต้นเหตุ เกิดแล้วมีผลอย่างไร ถามความรู้สึกของผู้เรียนต่อสิ่งนั้น ๆ

4. **ขั้นตัดสินความดีงาม (ขั้นสังขาร)** เป็นขั้นให้ผู้เรียนตอบรับ หรือไม่ตอบรับในค่านิยมที่ครูสอน

5. **ขั้นการเกิดอุปนิสัย (ขั้นวิญญาณ)** ขั้นรู้แจ้งเห็นจริง เป็นขั้นที่ครูถามแบบลวงความรู้สึก โดยสร้างสถานการณ์ให้คิดแล้วผู้เรียนตอบว่า ควรทำหรือไม่ควรทำในสถานการณ์ดังกล่าว

7. วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์

วีรยุทธ วิเชียรโชติ (2526 : 85-86) ได้พัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวนสอบสวนขึ้นในปี พ.ศ. 2513 โดยมีแนวคิดว่าการสืบสวน-สอบสวน เป็นกระบวนการหาความจริง และวิธีการแก้ปัญหาด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลก และทางธรรม

กระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ทางโลกใช้สำหรับแสวงหาความจริงทางวัตถุ (รูปธรรม) โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส เป็นอุปกรณ์สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัตถุเพื่อแก้ปัญหา มีขั้นตอนดังนี้

- ขั้นที่ 1 การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา
- ขั้นที่ 2 การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ขั้นที่ 4 การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล
- ขั้นที่ 5 การสรุปผล

การสร้างศรัทธาตามแนวพุทธวิธี

ป.ป.อ.(2514 : 14-15) ได้กล่าวถึงภารกิจสำคัญของการศึกษาก็คือ การฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริง และสภาวะของสิ่งทั้งหลาย มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น เพื่อเกิดประโยชน์แก่ตน และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยสรุปแนวเกี่ยวกับการสอนไว้ว่า

1. ปัญหา เป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นภายในตัวนักเรียนเอง
2. ผู้สอนต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน
3. วิธีสอน อูบาย และกลวิธีต่าง ๆ เป็นสื่อเครื่องผ่อนแรงการเรียนการสอน
4. อิศรภาพภายในทางความคิด เป็นอุปกรณ์ในการสร้างปัญญา

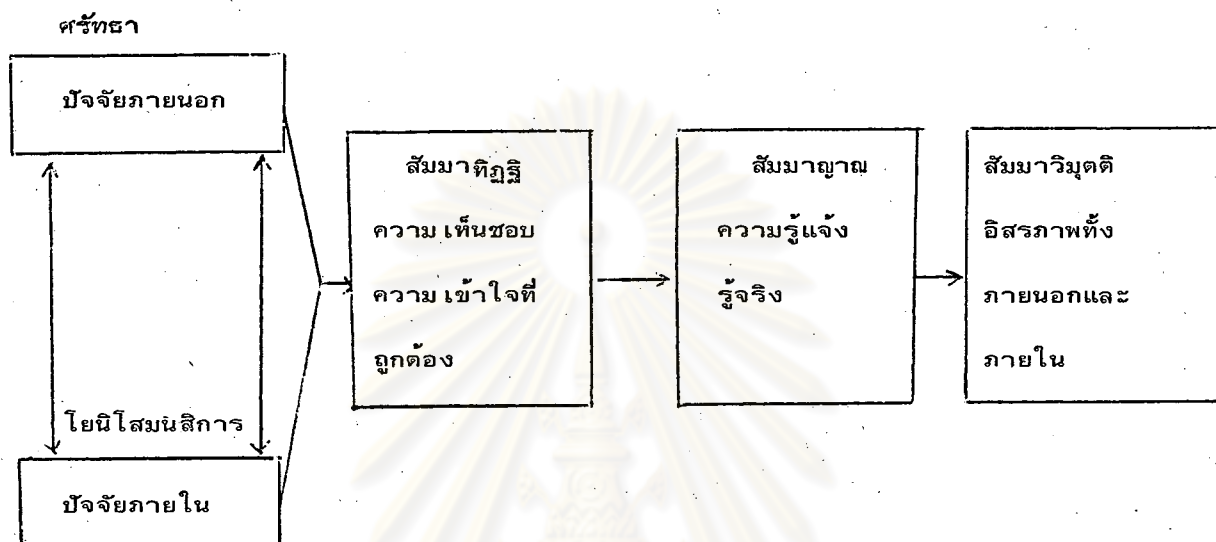
พนัส หันนาคินทร์ (2520 : 115) ได้เสนอแนวคิดในการสอนจริยธรรม และค่านิยมไว้ 3 ขั้นตอนคือ ประการที่หนึ่ง การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นต่อจริยธรรม ประการที่ 2 ให้ความรู้ว่าจริยธรรมนั้นหมายความว่าอย่างไร มีวิธีปฏิบัติอย่างไร มีขอบเขตเพียงใด และประการสุดท้ายช่วยให้นักเรียนปฏิบัติตามจริยธรรมนั้น ๆ และมีการติดตามการปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในและนอกโรงเรียน

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2524 : 58-59) ได้กล่าวถึง การปลูกค่านิยมทำได้ 2 แนวทางคือ โดยการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีที่เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังค่านิยม วิธีนี้เรียกว่าปรโตโยสะ (เครื่องจูงใจภายนอก) หรือวิธีการแห่งศรัทธา อีกแนวหนึ่งคือ สร้างสำนึกที่ดีให้เกิดแก่เด็ก ฝึกให้เด็กคิดให้ถูกวิธี ใช้สติปัญญาพิจารณาจนรู้ซึ่งถึงคุณค่าด้วยตนเอง วิธีการนี้เรียกว่าโยนิโสมนสิการ หรือวิธีการแห่งปัญญา

จากความเห็นดังกล่าว มีความสอดคล้องกับระบบการสอนตามแนวพุทธวิธีที่สุมน อมรวิวัฒน์ (2526 : 4) ได้เสนอเป็นแผนภาพ 2 แผนภาพดังนี้

ระบบการสอนศีลธรรมตามแนวพุทธวิธี (สุนทร อมรวิวัฒน์ 2526 : 4)

อิสรภาพภายนอก

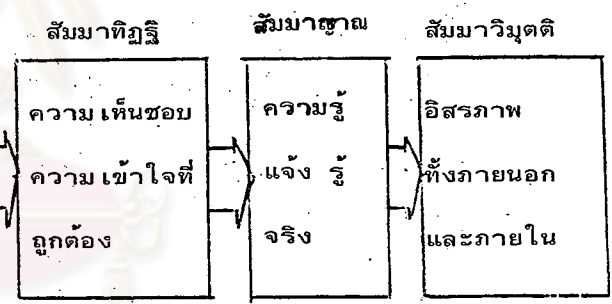
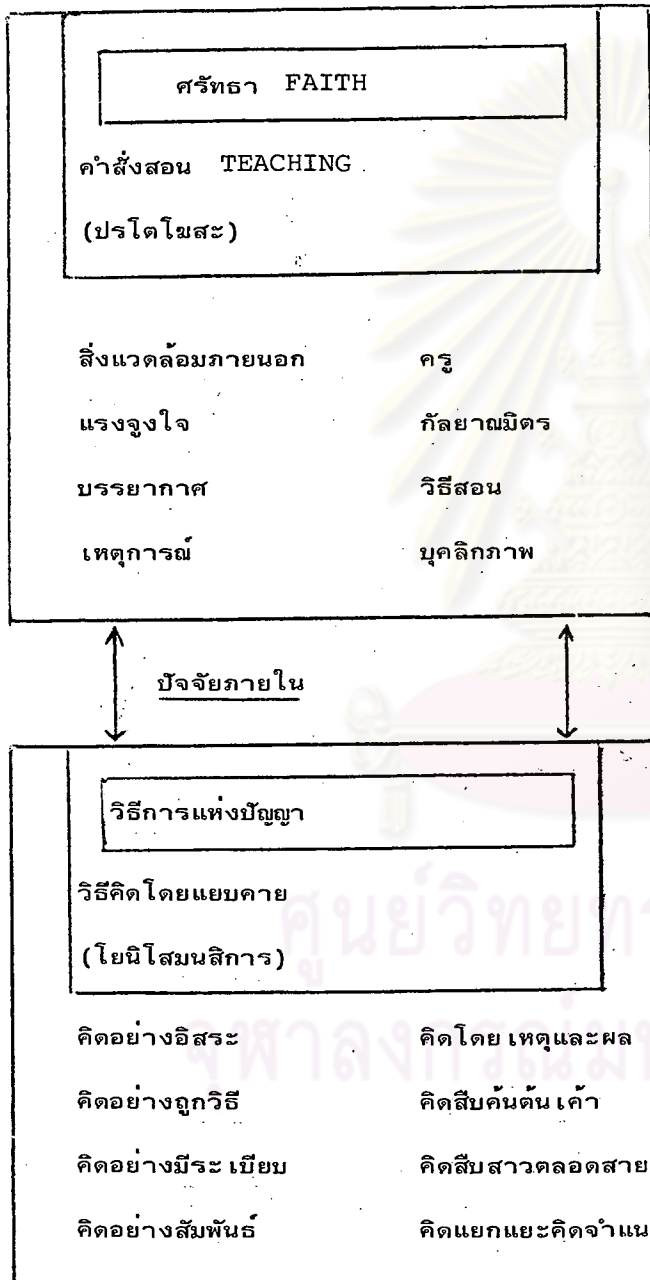
- เป็นนายเหนือธรรมชาติและสิ่งแวดล่อม
- ปรับตัวได้ต่อความ เจริญและการ เปลี่ยนแปลง
- พ้นจากพันธนาการของระบบ สังคมที่ เบียดเบียน
- สามารถ เสวยประโยชน์จากความ เจริญอย่างประสาธา
กลมกลืนกับธรรมชาติ

อิสรภาพภายใน

- จิตหลุดพ้นจากความอยาก, ความโกรธ
และความหลงผิด
- เป็นนายเหนือธรรมชาติภายในตัวเอง
- จิตใจสงบ แจ่มใส

ระบบการสอนศีลธรรมตามแนวพุทธวิธี

ปัจจัยภายนอก

สุมน อมรวิวัฒน์ (2526 : 4-5) นำมาจัดเป็นแผนภาพแสดงระบบการสอน

ในหนังสือพุทธธรรม พระราชวรมณี (2525 : 621) ได้กล่าวถึงปัจจัยการเสริมสร้างสัมมาทิฐิ (ทาง เกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้อง ดันทางของความตั้งงามทั้งปวง) ประกอบด้วย 2 ปัจจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปรโตโฆสะ = เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะส่วนที่ตั้งงามถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร

ข้อแรกนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ได้แก่ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

2. โยนิโสมนสิการ = การทำในใจโดยแยบคาย = การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือ คิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่ตั้งนั้น ๆ มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหา อุปาทานของตนเข้าจับ

ข้อสองนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายใน ได้แก่ ปัจจัยในตัวบุคคล อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งปัญญา

หนังสือพุทธธรรม พระราชวรมณี (2525 : 669-670) ได้อธิบายความหมายของโยนิโสมนสิการ โดยแปลตามรูปศัพท์นั้น โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิดปัญหา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ จึงแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ การนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติ ซึ่งโดยหลักการประกอบด้วย 2 แบบ คือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาตัณหา แต่วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลีพอประมวลได้ 10 วิธีดังนี้คือ (พระราชวรมณี 2525 : 676-708)

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา ทาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา
2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือ กระจายเนื้อหา เป็นการศึกษาที่มุ่งใหม่มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย ตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่งในทางธรรม มักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัว เป็นคนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกัน เข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชันธ์ 5 และชันธ์ 5 แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก
3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง
4. วิธีคิดแบบอริสัจจุ หรือ คิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีคิดที่เริ่มต้นจากปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจกับปัญหา คือความทุกข์นั้นให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันกำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะ เป็นไปได้หรือไม่และ เป็นไปได้ได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้นั้น
5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมายคือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับ อรรถ หรือหลักการกับความมุ่งหมาย
6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดี ด้านเสีย และ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก
7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัด เกลาภิเลส หรือตัดทางไม่ให้กิเลส เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป

8. วิธีคิดแบบขยายปลูกเร้าคุณธรรม (วิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลภาวนา) เป็นวิธีคิดในแนวสะกดกันหรือบรรเทา และขัดเกลาดัชนี
9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์
10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้านครบทุกแง่ทุกด้าน

เปียเจท์ (Piaget 1973 : 32-49) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของเด็กวัย 7-12 ปี เป็นวัยที่คิดด้วยรูปธรรม (The Concrete Operational Period) ซึ่งลักษณะความคิดของเด็กในขั้นนี้สรุปได้ดังนี้คือ

1. ความสามารถการรวมเข้าด้วยกัน (Combinativity or closure) เป็นการจัดสิ่งต่าง ๆ รวมเข้าด้วยกันเป็นองค์ประกอบใหม่ เช่น $3 + 2 = 5$
2. ความสามารถในการทวนกลับ (Reversibility) เป็นความสามารถย้อนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นแล้วกลับมาสู่จุดจบหรือจุดสุดท้ายได้ เช่น $3 + 2 = 5 \rightarrow 5 - 3 = 2$
3. ความสามารถในการเชื่อมความสัมพันธ์ (Associativity) เป็นการปฏิบัติการที่ใช้วิธีต่าง ๆ กันในการรวมเข้าด้วยกันเป็นองค์ประกอบใหม่ เช่น $(3+4) + 1 = 3 + (4+1)$
4. ความเป็นเอกลักษณ์ (Identity) เป็นการรวมส่วนประกอบอันใดอันหนึ่งเข้ากับส่วนประกอบที่ตรงกันข้าม แล้วมีค่าเป็นศูนย์ เช่น $3 - 3 = 0$
5. ความสามารถในการจำแนกประเภท (Classification) เป็นความสามารถที่แบ่งหรือจัดสิ่งแวดล้อมออกเป็นประเภท
6. ความสามารถคิดอย่างมีเหตุผล (Ability to reason logically) เป็นการคิดหาเหตุผลในแบบตรรกศาสตร์ มีขั้นการคิดอย่างมีเหตุผลในการแก้ปัญหาที่มองเห็นและจับต้องได้

พัฒนาการทางสติปัญญาที่เป็ยเจท์กล่าวถึงสามารถสรุปได้ว่า เด็กในระดับประถมศึกษามีอายุ 7-12 ปี สามารถมีขั้นการคิดที่เกี่ยวเนื่องกับโยนิโสมนสิการ 3 วิธีคือ คิดอย่างสัมพันธ์ คิดโดยหาเหตุผล และคิดจำแนกแยกแยะ

การคิดอย่างสัมพันธ์ ชัยพร วิชชาวุธ (2525 : 317) ได้กล่าวว่าความคิดของคนเรามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ความรู้ทั้งปวงของมนุษย์เกิดจากการเชื่อมโยง เราเชื่อมโยงความรู้สึกสัมผัสต่าง ๆ เข้าเป็นความคิด เชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ เข้าเป็นความคิดที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เมื่อเกิดการเชื่อมโยงความคิดแล้ว ในโอกาสต่อไปหากเกิดความคิดหนึ่งจะทำให้ความคิดหนึ่งเกิดตามมาเนื่องจากมีความเชื่อมโยงกัน ซึ่ง กมล ภูประเสริฐ (2513 : 14) ให้ได้ความหมายของการคิดแบบโยงความสัมพันธ์ว่า หมายถึง เหตุผลในการจัดกลุ่มสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย การสร้างเรื่องราวให้สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องกัน การเปรียบเทียบระหว่างสิ่งต่าง ๆ การรวมกลุ่มภาพที่หน้าที่ต้องใช้ร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า การคิดวิธีนี้เป็นแบบการคิดที่พยายามเชื่อมโยงสิ่งเร้าต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันนั่นเอง

การคิดโดยหาเหตุผล วณิช บรรจง (2518 : 58) ได้อธิบายการคิดโดยหาเหตุผล คือการคิดเพื่อแก้ปัญหาที่มีอยู่แล้ว สรุปผลความคิดนั้น ซึ่งการคิดหาเหตุผลที่ดีจะประกอบด้วยขั้นตอน 1) ขั้นเกิดปัญหาหรือเผชิญปัญหา 2) ขั้นพิจารณาปัญหา 3) ขั้นตั้งสมมติฐานเพื่อแก้ปัญหา 4) ขั้นพิจารณาและคัดเลือกสมมติฐาน 5) ขั้นทดลองและพิสูจน์สมมติฐาน 6) ขั้นประเมินผลและสรุปผล

การคิดจำแนกแยกแยะ เป็นการคิดแบบจำแนกประเภท ซึ่ง กมล ภูประเสริฐ (2513 : 14) อธิบายไว้ว่า เป็นเหตุผลในการจัดกลุ่มสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยการอ้างอิงถึงคุณสมบัติที่มีร่วมกันซึ่งไม่อาจสังเกตได้ ประกอบด้วยการมีหน้าที่ การใช้ หรือพฤติกรรมเหมือนกัน การให้ชื่อรวมแก่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพวกเดียวกัน และความคล้ายคลึงของคุณสมบัติบางประการ ส่วน ธงชัย ชิวปรีชา (2513 : บทนำ) ได้อธิบายการคิดวิธีนี้เป็น "แบบการคิด" ที่พยายามจัดสิ่งเร้าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามความรู้หรือประสบการณ์ที่เคยได้รับมา โดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสิ่งเร้านั้นแต่อย่างใด

วิธีการแห่งศรัทธา พระราชวรมุนี (2525 : 418-419) ได้อธิบาย "ศรัทธา" ไว้ว่า

ศรัทธา คือความเชื่อ ความมั่นใจ เพราะได้พิจารณาไตร่ตรอง มองเห็นเหตุผล ด้วยปัญญาแล้ว มี 3 ด้าน

ก. ความเชื่อ ความมั่นใจในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบซึ่งยืนยงถึงวิสัยความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัจธรรม เข้าถึงความจริง และมีความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญา และความเพียรพยายามของมนุษย์เอง

ข. มั่นใจในธรรม ทั้งความจริง ความดีงาม ธรรมเป็นสภาวะดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน คือนิยามแห่งเหตุและผล เป็นกลางเที่ยงธรรมต่อทุกคน

ค. ความเชื่อในสงฆ์ มนุษย์สามารถบรรลุความจริง ความดีงามสูงสุด ได้อย่างบุคคลต้นแบบ

ซึ่งสรุปศรัทธาได้ว่ามีความมั่นใจว่าพระพุทธเจ้า รู้จริง ตีจริง มีความเชื่อ ธรรมที่ตรัสเป็นจริง ตีจริง และมีความเชื่อว่า หมู่ชนที่อยู่ด้วยธรรม มีได้จริง ได้มีจริง

การเสริมสร้างสัมมาทิฐิด้วยปัจจัยที่ 1 (ปรโตโฆสะ) นั้น พระราชวรมณี (2525 : 622) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า ก็คือ วิธีการที่เริ่มต้นด้วยศรัทธา และอาศัยศรัทธาเป็นสำคัญ เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติในระบบการศึกษาอบรม จึงต้องพิจารณาที่จะให้ได้รับการแนะนำชักจูงสั่งสอนอบรมที่ได้ผลดีที่สุด คือต้องมีผู้สั่งสอนอบรมที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีความสามารถและใช้วิธีการอบรมสั่งสอนที่ได้ผล ดังนั้นในระบบการศึกษาอบรม จึงจำกัดให้ได้ปรโตโฆสะที่มุ่งหมายด้วยหลักที่เรียกว่ากัลยาณมิตตตา หรือการมีกัลยาณมิตร ส่วนปัจจัยอย่างี่ 2 (โยนิโสมนสิการ) เป็นตัวหลักการไขปัญหา ซึ่งจะต้องพิจารณาว่าควรใช้ความคิดให้ถูกต้องอย่างไร เมื่อนำปัจจัยทั้งสองมาประกอบกัน นับว่ากัลยาณมิตตา เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบภายใน

สำหรับปรโตโฆสะ หรือ เสียงจากผู้อื่น ที่จะให้เกิดสัมมาทิฐิ ได้ก็คือเสียงที่ดีงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดจากความรัก ความปรารถนาดี เสียงดีงามถูกต้องเช่นนี้ เกิดจากแหล่งที่ดี คือ คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม

พระราชวรมูณี (2525 : 647-650) ได้กล่าวถึงหลักศรัทธาโดยสรุปไว้ดังนี้

1. ศรัทธา เป็นขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวไว้เป็นขั้นต้นที่สุด
2. ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความ เชื่อความซาบซึ้งที่ เนื่องด้วย เหตุผลคือมีปัญญารองรับ และเป็นทางสืบต่อแก้ปัญหาได้
3. ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอาเวค (emotion) ที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่นำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์ได้มากพอสมควรในระยะต้น ๆ แต่จะถูกปัญญา เข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด
4. ศรัทธา เป็นความซาบซึ้งด้วยมั่นใจในเหตุผล เท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจตนเอง โดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้น เป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่เราใจให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่ เบื้องหน้านั้น ต่อ ๆ ยิง ๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้
5. ธรรมชาติของใจ ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมียุปัญญาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วย เสมอไป แต่ในกรณีที่กล่าวถึงปัญญาไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย ปัญญาจึงสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะ เป็นตัวคุมและในฐานะ เป็นองค์ประกอบที่จำเป็น
6. ประโยชน์ของศรัทธามี 2 ลักษณะคือ เป็นปัจจัยให้เกิดปิติ ซึ่งทำให้เกิดปัสสัทธิ (ความสงบ เยือกเย็น) นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด และศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่งที่ เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริง จึงแก่ตน
7. ศรัทธาเป็นไป เพื่อปัญญา ศรัทธาส่งเสริมความคิดวิจยวิจารณ์ และส่งเสริมการค้นคว้าเหตุผล
8. ความเลื่อมใสศรัทธาติดในบุคคล เป็นศรัทธาที่แรงด้วยความรู้สึกทางอาเวค จะเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น เป็นอิสระโดยสมบูรณ์ในขั้นสุดท้าย
9. ศรัทธาไม่ถูกจัด เป็นองค์มรรค ศรัทธาที่ถือว่าใช้ได้ต้องมีปัญญารองรับอยู่ด้วย (การสร้างปัญญาไม่จำเป็นต้อง เริ่มที่ศรัทธา เสมอไป)

10. ศรัทธาที่ถูกต้องตามความหมายแท้จริง ต้องดำเนินไปถึงขั้นทดลองปฏิบัติ
11. การพัฒนาปัญญาในขั้นสูงสุด ศรัทธาจะต้องหมดไป
12. โดยสรุปความก้าวหน้าในมรรคานี้ ดำเนินมาโดยลำดับจากความเชื่อ (ศรัทธา) มาเป็นความเห็นหรือเข้าใจโดยเหตุผล (ทิวฐิ) จนเป็นการรู้การเห็น (ญาณทัสสนะ) ในที่สุด ในขั้นสุดท้ายเป็นอันหมดภาระของศรัทธาโดยสิ้นเชิง
13. ศรัทธาเป็นสิ่งที่ต้องรู้เข้าใจตามความเป็นจริง ไม่ควรตีค่าสูงเกินไป และไม่ดูแคลนโดยเด็ดขาด
14. ในระดับศีล (ศีลธรรม) ศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่เกื้อกูลมาก ทำให้คนมีหลักตั้งตัว เป็นกำลังเหนียวรั้ง และด้านปะทะไม้ให้ยอมตามสิ่งชักจูงล่อเร้าเข้ายวนให้ทำความชั่วและการมีศรัทธา เป็นเหมือนมีร่องไหลประจำของกระแสความคิด ซึ่งทำให้ไม่คิดไปในทางอื่นหรือทางที่ผิดศีลธรรม
15. กระบวนการพัฒนาปัญญา มีกำหนดขั้นตอนที่จัดว่าเป็นระยะของศรัทธาดังนี้
  - 1) สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล (ไม่เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงเพราะฟังตาม ๆ กันมา)
  - 2) เป็นผู้คุ้มครองสัจจะ คือยินดีรับฟัง หลักการ ทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่าง ๆ ของทุกฝ่ายทุกด้าน ด้วยใจเป็นกลาง ไม่ด่วนตัดสินสิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เห็นว่าเป็นเท็จ ไม่ยืนยันกรณียัดแต่สิ่งที่ตนรู้หรือคิดเห็น เท่านั้นว่าถูกต้องเป็นจริง
  - 3) เมื่อรับฟังทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่าง ๆ ของผู้อื่นแล้ว นำมาพิจารณาด้วยปัญญาของตนว่า เป็นสิ่งมีเหตุผล และเห็นว่าผู้แสดงทฤษฎี คำสอน หรือความเห็นนั้น ๆ เป็นผู้มีความจริงใจ ไม่ลำเอียง มีปัญญา จึงเลื่อมใสรับเอามาเพื่อคิดหาเหตุผลทดสอบความจริงต่อไป
  - 4) นำสิ่งที่ใจรับมานั้น มาขบคิดทดสอบด้วยเหตุผลจนแน่ใจตนว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแท้จริงอย่างแน่นอน จนซาบซึ้งด้วยความมั่นใจ ก็พร้อมที่จะลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้เห็นความจริงประจักษ์ต่อไป

5) ถ้าสงสัย รับผิดชอบต่อใจบริสุทธิ์ มุ่งปัญญา มิใช่ด้วยอหังการมมังการ พิสูจน์เหตุผลให้ชัดเจน เพื่อให้ศรัทธานั้นมั่นคงแน่นแฟ้น เกิดประโยชน์สมบูรณ์ตามความหมายของศรัทธา

สุมน อมรวิวัฒน์ (2525 : 1) ได้สรุปความหมายของศรัทธาโดยเรียบเรียงจากหนังสือพุทธธรรมว่า

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อและความรู้สึกซาบซึ้งด้วยมั่นใจใน เหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น เป็นความมั่นใจใน 3 องค์ประกอบ คือมั่นใจว่าเป็นไปได้ มั่นใจว่ามีคุณค่า และเราให้อยากพิสูจน์ความจริง ศรัทธาที่แท้จริงตามนัยทางพุทธศาสนาจึงมิใช่ศรัทธาที่ใช้ อารมณ์จนลืมหุเหตุผล แต่ศรัทธาต้องมีปัญญาเป็นตัวควบคุม ส่งเสริมความคิด วิจัยวิจารณ์ จนค้นพบ เหตุและผล ได้ทดลองปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ให้ประจักษ์ความจริงแก่ตน จนหมดสงสัยจึงเกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นปัจจัยแรกที่สุด หรือ เป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา การสอนด้วยการสร้างศรัทธา จะสืบต่อมาถึงความ เข้าใจใน เหตุผลจน เป็นความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) และพัฒนามาเป็นความรู้ที่ประจักษ์แจ้ง (ญาณทัสสนะ)

ในระดับศีลธรรมขั้นพื้นฐาน (โลกียะ) ศรัทธาเป็นองค์ธรรมสำคัญซึ่งเกื้อกูลมาก ประการแรกทำให้คนมีหลักการ ศรัทธา เป็นกำลัง เหนียวรั้งและค้ำประทะไม่ให้ยอมตาม สิ่งชักจูงล่อเร้าเข้ายวนให้ทำชั่ว ประการที่สอง ศรัทธาช่วยนำร่องกระแสความคิดให้ถูก ทำนองคลองธรรม ดังนั้นสำหรับผู้ที่ยังไม่หมดกิเลส ศีลจึงดำรงอยู่ได้ดีด้วยศรัทธาซึ่งต้องใช้ ปัญญาประกอบด้วย ศรัทธา (ความเชื่อ) และโยนิโสมนสิการ (การคิดโดยแยบคาย) จึง ต้องคู่ขนานกันไป

พระราชวรมุนี (2525 : 645) ได้แสดงหลักการพัฒนาปัญญา หรือองค์ประกอบที่ทำให้เป็นโสดาบัน ไว้ในหนังสือพุทธธรรม ดังนี้

เสวนาสัตบุรุษ (มีกัลยาณมิตร) → สดับธรรม → ศรัทธา → โยนิโสมนสิการ → ปฏิบัติธรรมถูกหลัก

จะ เห็น ได้ ว่า ศรัทธา เป็น ปัจจัย สำคัญ และ จัด เป็น ขั้น ต้น ที่ ผู้ ศึกษา ธรรม และ ปฏิบัติ ต้อง มี ก่อน ดัง พุทธ ภาษิต ที่ ว่า " เรา เปิด ประตู มด แยก ท่าน แล้ว สัตว์ เหล่า ไต จะ พัง จง ปล่อย ศรัทธา มา เกิด " (วร เดช อมร วร พิพัฒน์ 2526 : 33) ผู้ วิจัย จึง สรุป ได้ ว่า การ นำ เอา วิธี การ สร้าง ศรัทธา ตาม แนว พุทธ วิถี มา ประยุกต์ ใน การ สอน วิชา จริย ศึกษา จะ ประกอบ ด้วย 3 ประการ คือ

1. ครู ทำ หน้า ที่ กัลยาณ มิตร
2. ครู มี คุณ สมบัติ เต็ม
3. มี วิธี สอน ที่ สร้าง ศรัทธา ให้ เกิด กับ นักเรียน ได้

ครู ทำ หน้า ที่ กัลยาณ มิตร

พระ ราชา วร มณี (2525 : 623) ได้ ให้ ความ หมาย ของ กัลยาณ มิตร ว่า หมาย ถึง บุคคล ผู้ เพียบ พร้อม ด้วย คุณ สมบัติ ที่ จะ สั่ง สอน แนะนำ ชี้แจง ชัก จูง ช่วย บอก ช่อง ทาง หรือ เป็น ตัวอย่าง ให้ ผู้ อื่น ดำ เนิน ไป ใน ธรรม คา แห่ง การ ฝึก สอน อบรม อย่าง ถูก ต้อง

ใน กระบวนการ พัฒนา ญาณูญา (พระ ราชา วร มณี 2525 : 623) ความ มี กัลยาณ มิตร จัด ว่า เป็น ระดับ ความ เจริญ ญาณูญา ใน ชั้น ศรัทธา ส่วน ใน ระบบ การ ศึกษา อบรม ความ มี กัลยาณ มิตร ควร มี ความ หมาย ครอบคลุม ทั้ง ตัว บุคคล ผู้ อบรม สั่ง สอน เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น ทั้ง คุณ สมบัติ ของ ผู้ สอน ทั้ง หลัก การ วิธี การ อุปกรณ์ อุปบาย ต่าง ๆ ใน การ สอน และ การ จัด ดำ เนิน การ ต่าง ๆ ทุก อย่าง ที่ ผู้ มี หน้า ที่ ให้ การ ศึกษา จะ พึง จัด ทำ เพื่อ ให้ การ ศึกษา อบรม ได้ ผล ดี ตลอด จน หนังสือ สื่อ มวล ชน บุคคล ตัวอย่าง เช่น มหา บุรุษ หรือ ผู้ ประสพ ความ สำ เร็จ โดย ธรรม และ สิ่ง แวด ล้อม ทาง สังคม ทั้ง หลาย ที่ ดึง งาม เป็น ประโยชน์ เท่า ที่ จะ เป็น องค์ ประกอบ ภายนอก ใน กระบวนการ พัฒนา ญาณูญา นั้น ได้

พระ ราชา วร มณี ได้ กล่าว ถึง กัลยาณ มิตร ธรรม 7 (องค์ คุณ ของ กัลยาณ มิตร คุณ สมบัติ ของ มิตร ดี หรือ มิตร แท้ คือ ท่าน ที่ ถม หรือ เข้า หา แล้ว จะ เป็น เหตุ ให้ เกิด ความ ดึง งาม และ ความ เจริญ) ไว้ ใน หนังสือ พุทธ ธรรม (พระ ราชา วร มณี 2525 : 632) ประกอบ ด้วย

1. ปิโย น่ารัก คือ เข้า ถึง จิต ใจ สร้าง ความ รู้ สึก สนิท สม เป็น กัน เอง
ชวน ใจ ผู้ เรียน ให้ อยาก เข้า ไป ปรึ กษา ได้ ตาม

2. ครู นำเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึก
อบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

3. ภาวนีโย นำเจริญใจ คือมีความรู้จริง ทางภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝน
ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอืออ้าง และรำลึกถึง ด้วย
ความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

4. วัดตา รู้จักพูดให้ได้ผลคือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูด
อะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ดักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วจนกขโม ทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม แม้จะถูก
ตลอดจนคำล่วงเกิน และคำดักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทน ฟังได้ ไม่เบือนหน้า ไม่
เสียอารมณ์

6. คัมภีร์นี้จะ กะดัง กัดดา แถลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ
ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. โน จักฐาเน นิโยชะเยไม่ชักนำในอรุณ คือ ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อม
เสียหรือ เรื่องเหลวไหลไม่สมควร

ครูมีคุณสมบัติ เดิม

สุน อมรวิวัฒน์ (2526 : 2) ได้กล่าวไว้ว่า การที่ครูผู้สอนจะสอนให้เกิด
ความคิดเห็นที่ถูกต้อง มีคุณสมบัติ 3 ประการคือ ครูอธิบายสิ่งที่ดี ถูกต้องและเป็นจริง
ครูแสดงความรัก ความเมตตาต่อนัก เรียน และครูจะต้อง เป็นแบบอย่างที่มีความรู้และ
คุณธรรม

แสง จันทรงาม (2526 : 39) ได้กล่าวถึงครูที่ดีตามหลักพุทธศาสตร์ ควร
มีคุณสมบัติดังนี้

1. มีความกรุณา เป็นพื้นฐานของจิต
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส
3. มีความอดทน ใจเย็น

4. มีความยุติธรรมไม่เห็นแก่ตัว
5. มีความรอบคอบ
6. มีความประพฤติน่าเคารพ
7. รู้จักสติของผู้เรียน

สุวรรณ เพชรนิล (2524 : 152-153) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้สอนที่ประมวลมาจากลักษณะที่จำเป็นอย่างยั้งบางประการของพระพุทธเจ้าสรุปได้ว่า ผู้สอนต้องมีการ เข้าถึงความรู้ มีความเมตตากรุณา เป็นตัวอย่างของผู้เรียนได้ เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และรู้จักสร้างความพร้อมและคอยความพร้อมของผู้เรียน

สำหรับคุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่คณติ (สัตบุรุษ) ควรจะมี เรียกว่าธรรมของสัตบุรุษ หรือสัปปริสธรรม 7 ประการ (พระราชวรมณี 2525 : 627-628) ได้แก่

1. อัมมัญญา รู้หลักและรู้จัก เหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์ แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะ เป็น เหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย
2. อัตถัญญา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมาย ของหลักธรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ
3. อิตถัญญา รู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรมของตนตาม เป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสมและให้ เกิดผลดี
4. มัตตัญญา รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอเหมาะพอดี
5. กาลัญญา รู้จักกาล รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร
6. ปริสสัญญา รู้จักชุมชน คือรู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระ เบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรระวัง ควรปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ
7. บุคคลัญญา รู้จักบุคคล คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อปฏิบัติต่อ ผู้นั้นโดยถูกต้อง

จะเห็นได้ว่า คุณธรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนานั้น ครูสามารถนำมาประยุกต์ ใช้เพื่อสร้างคุณสมบัติของครูที่ดีได้ ซึ่งเมื่อครูมีคุณสมบัติเต็มแล้ว ย่อมจะทำหน้าที่เป็น กัลยาณมิตร ให้กับนัก เรียนได้อย่างสมบูรณ์และถูกต้อง

กรณีวิธีสอนที่จะสร้างศรัทธาให้เกิดแก่นักเรียนได้

หลักการเรียนการสอนและวิธีสอนของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยโยนิโสมนสิการของตนเอง โดยครูทำหน้าที่ กัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือ (นพดล เจนอักษร 2526 : 90) โดยกัลยาณมิตร ควรดำรงอยู่ในหลักปฏิบัติที่เน้นความบริสุทธิ์ ความมีเมตตา และความจริงใจ ดังต่อไปนี้ (พระราชวรมณี 2525 : 637)

1. อนุပ္พพิททา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ
2. ปรียายทัสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล
3. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี
4. อนามิสันดร ไม่มีจิตเพ่ง เล็ง มุ่ง เห็น แก่ อามิส
5. อนุปหัจจ วาจจิตตรง ไม่กระทบตนและผู้อื่น

เพิ่ม เกียรติ ขมวัฒนา(2526 : 22) ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนของพระราชวรมณี และได้สรุปคุณสมบัติของครูผู้สอน และวิธีสอนไว้ดังนี้

1. สอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
2. รู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์
3. สอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้เรียน เป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน
4. ทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
5. มีบุคลิกภาพโน้มหน้าจิดใจให้เข้าใกล้ชิดสนิทสนม และพึงพอใจได้ความสุข
6. มีหลักการสอน และวิธีสอนยอดเยี่ยม

งานวิจัย เกี่ยวกับการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี

งานวิจัย เกี่ยวกับการสอนตามแนวพุทธวิธี เริ่มมีการตื่นตัวขึ้นบ้างในระยะ 3-4 ปีนี้เอง ในอดีตที่ผ่านมาเมื่อปี พ.ศ. 2513 ไชจน์ สุวรรณสิทธิ และคณะ (อ้างถึงใน นพดล เจนอักษร 2526 : 20-21) ได้ร่วมกันทำวิจัยเรื่อง "สมาธิช่วยในการศึกษาเพียงใด" โดยตั้งสมมติฐานว่า การปฏิบัติสมาธิเป็นการฝึกจิตให้สงบระงับอยู่ในอารมณ์เดียว จะช่วยให้นักศึกษาแพทย์เล่าเรียนได้ดี ทำการงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยวิจัย

กับนักศึกษาแพทย์ปีที่ 1 จำนวน 32 คน ผลการวิจัยมีดังนี้

1. ผลทางด้าน การเรียน จากการสอบถาม การอบรมสมาธิทำให้นักศึกษา ตั้งใจเรียนมากขึ้นกว่าเดิมร้อยละ 62 รักการเรียนมากขึ้นร้อยละ 31 เมื่อการเรียนร้อยละ 6 มีประโยชน์ต่อการเรียนร้อยละ 65 เมื่อดูผลของคะแนนสอบ เป็นรายบุคคลวิชากายวิภาค ศาสตร์ พบว่า นักศึกษาที่อบรมสมาธิ เรียนดีขึ้นมากกว่านักศึกษาที่ไม่ได้อบรมร้อยละ 15.62 ส่วนวิชาสรีรวิทยา ก็ดีกว่านักศึกษาที่ไม่ได้รับการอบรม เล็กน้อย เมื่อทดสอบสัญลักษณ์ตัวเลข พบว่า นักศึกษาหมู่ที่ได้รับการอบรมสมาธิมีความจำ และความคล่องแคล่วในการทำงานดีกว่า นักศึกษาที่ไม่ได้รับการอบรมอย่างชัดเจน

2. ผลทางด้านจิตใจ โดยวิธีสอบถาม ความหงุดหงิด ฉุนเฉียว โกรธง่าย น้อยลง ร้อยละ 83 จิตสงบ สบายร้อยละ 50 การตรวจคลื่นสมองปรากฏว่า คลื่นสมองใน ขณะทำสมาธิมีความราบเรียบแตกต่างกับคลื่นสมองในขณะตื่นและนอนหลับ แต่ไม่สามารถ แปลผลออกมาได้ คณะผู้อบรมมีความ เห็นว่า การอบรมสมาธิมีประโยชน์ต่อการศึกษาด้าน การเรียน การทำงาน และคุณธรรม เป็นอย่างยิ่ง

ปี พ.ศ. 2523 ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523 : ง, จ) ได้ศึกษาเรื่อง การนำ วิธีสอนสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัย พบว่า วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย แบบธรรมสากัจฉา แบบปุจฉาวิสัชนา และแบบ ไตรสิกขา นักเรียนมีการ เรียนรู้โดยมีขนิม เลขคณิต คะแนนสอบหลังสอนสูงกว่าก่อนสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนจากวิธี สอนประยุกต์จากวิธีสอนสมัยพุทธกาลดีกว่า นักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนปัจจุบันอย่างมีนัย สำคัญที่ระดับ .01 ด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม ตามความเห็น ของครู ไม่แตกต่างกันที่ระดับ .05

ในปีต่อมา ดุษฎี สิตลวรงค์ (2524 : 67-69) ได้ศึกษาเรื่อง เปรียบเทียบ วิธีสอนแบบไตรสิกขา และธรรมสากัจฉา ในการสอนเบญจศีล และฆราวาสธรรม ในชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนจากวิธี สอนแบบธรรมสากัจฉาสูงกว่ากลุ่มที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา ส่วนการใช้หลักธรรม

ในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมนั้น นักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบธรรมสาส์นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2524 : 60) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน "ธรรม เพื่อ เดือนสติ" กับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) ปีการศึกษา 2522 ในจังหวัดฉะเชิงเทรา จากผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนธรรม เพื่อ เดือนสติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) มีความสัมพันธ์กับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนหญิงมีการนำธรรม เพื่อ เดือนสติไปใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ นักเรียนที่มีสถานภาพทางครอบครัวที่แตกต่างกัน ไม่เป็นผลให้การนำธรรม เพื่อ เดือนสติไปใช้ในชีวิตประจำวันแตกต่างกันด้วย

มณฑล ไตรรัตน์สิงห์กุล (2524 : ง-จ) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หกตามหลักอริยสัจสี่ โดยผู้วิจัยได้สำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หก โดยให้นักเรียน 100 คน เขียนเรียงความ เกี่ยวกับปัญหาที่เขพบในชีวิตประจำวัน นำปัญหาที่มีความถี่มากที่สุด คือ ปัญหาความยากจน มาสร้างเป็นเรื่องของเด็กที่มีปัญหาความยากจน ให้นักเรียนที่เป็นตัวอย่างประชากรจำนวน 800 คน จากโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา 50 โรงเรียน เขียนแก้ปัญหาโดยเสรี ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์การวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจสี่ขึ้น แล้วนำข้อเขียนของนักเรียนมาวิเคราะห์หาขั้นตอนตามเกณฑ์นั้นโดยหาค่าร้อยละ จากการวิจัยพบว่านักเรียนร้อยละ 62.37 มีขั้นตอนการแก้ปัญหาครบทั้ง 4 ขั้นตอน คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นักเรียนเขียนแก้ปัญหาโดยแสดงว่าเข้าใจความหมายของปัญหา คือ ทุกข์ร้อยละ 89.25 รุ้สาเหตุของปัญหาคือ สมุทัย ร้อยละ 68.00 แสดงเจตนาในการแก้ปัญหาคือ นิโรธ ร้อยละ 100 และแสดงแนวทางในการแก้ปัญหาคือ มรรค ร้อยละ 100 นักเรียนแสดงเจตนาแก้ปัญหาด้วยตนเองมากกว่าที่จะให้ผู้อื่นช่วย นักเรียนแสดงแนวทางการแก้ปัญหามรรค หมวดสัมมาสังกัปปะ สัมมาทิฐิ สัมมาวาจา สัมมาชีวะ สัมมาสมาธิ มากที่สุดร้อยละ 100 รองลงมาเป็นสัมมาอาชีวะ ร้อยละ 97.62 และสัมมาทิฐิ ร้อยละ 62.37 ที่น้อยที่สุด คือ สัมมาสติ ร้อยละ 15.87

แนวทางการแก้ปัญหาความยากจนที่มีลักษณะเด่น คือ การวางแผนครอบครัว รัฐบาลช่วยในการชลประทาน การปลูกพืชหมุนเวียน พืชคลุมดิน รัฐบาลช่วยทำฝนเทียม เกษตรอำเภอ และ เกษตรตำบลช่วยเหลือให้ค่าปรึกษาการไม่ตัดไม้ทำลายป่า การปลูกป่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ การขายผลิตผลโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง การจัดตั้งสหกรณ์ชาวนา

กรณีการ รักรวมแก้ว (๕524:ง-จ) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องผลของการฝึกสมาธิ การเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายที่มีต่อ เวลาปฏิบัติยาตอบสนองแบบง่ายและ เชิงซ้อน ในวิชาพลศึกษา โดยมีกลุ่มตัวอย่างนักเรียนหญิงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ระหว่างอายุ 16-17 ปี จำนวน 20 คน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างยังไม่เคยผ่านการปฏิบัติสมาธิในแนวหนึ่งแนวใดมาก่อนเลย

ผลการวิจัยปรากฏว่า ผู้ที่ฝึกสมาธิตามแนววิชาธรรมกาย มีปฏิบัติยาตอบสนองดีกว่าผู้ไม่ฝึกสมาธิ จากข้อค้นพบได้แสดงให้เห็นว่า การฝึกสมาธิช่วยพัฒนาความเร็วของ เวลาปฏิบัติยาตอบสนองทั้งแบบง่ายและ เชิงซ้อน

ปี พ.ศ. 2525 อาจารย์ พุกกะมาน และคณะ (2525 : 370-372) ได้วิจัยเรื่อง จรรยา 15 ทางเอกแห่งการบรรลุธรรมอย่างพระพุทธเจ้ามีผลจริง พิสูจน์ได้ แม้ในปัจจุบัน โดยให้ประชากรตอบแบบสอบถาม ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม วิเคราะห์ได้ว่า ประชากรยืนยันการถึงไตรสรณาคมน์ และการมีพระอรหิสังข์ เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแนวทางดำเนินชีวิตของประชากรตามแบบอย่างพระอรหิสังข์ดังกล่าวนั้นตรงกับ การดำเนินชีวิตของพระอรหิพุทธสาวก ที่กล่าวไว้ในพระสูตรว่าด้วยอรหิสังข์ และหมวดธรรมที่เรียกว่า อปัมณกรรม ที่มุ่งดำเนินชีวิต ในความเรียบง่าย ลด ละ ความมี ความมาก สูความพอถึงความพ้น และหมด อย่างไม่เป็นทาสได้ อธิติพลของสิ่งนั้น ๆ อีกต่อไปด้วยความมีสติ ประชากรยืนยันการมีศีล (ศีล 5 เป็นอย่างต่ำ) โดยใช้ศีลหมวดต่าง ๆ เป็นกรอบในการตัดสินใจ สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ดีควรลด สิ่งที่ดีควรเลิก และสิ่งที่ดีควรสลัดให้พ้น กาย วาจา และใจ ของแต่ละคน นอกจากนี้ประชากรยังสามารถประเมินความบริสุทธิ์ของศีลของตนแต่ละข้อ ด้วยความรู้ชัดในคุณประโยชน์ของศีลด้วย ประชากรมีปัญญารู้การอยู่เหนือโลกของตน รู้คุณธรรมของพระอรหิสังข์ และมีสภาวะธรรมบางส่วนของพระอรหิบุคคลในตน

วีระพงษ์ คุณมณี (.2526 : 27) ได้วิจัย เรื่อง การสอนจริยธรรมด้วยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในเนื้อเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนโดยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจกับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ทางด้านทัศนคติของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ กับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอน หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย